

10. SINIF DİL VE ANLATIM DERS NOTLARI

www.edebiyatogretmeni.org

**Türk Edebiyatı – Dil ve Anlatım
Dersleri İçin Kaynak Site**

I. ÜNİTE: SUNUM-TARTIŞMA-PANEL**1. SUNUM**

Bir konunun, bir bildirinin, bir araştırma sonucunun dinleyicilere aktarılmasına sunum denir. Sunumda bir çalışma sonucunu açıklama, anket çalışmalarını ifade etme, bilgileri yenileme ve pekiştirme söz konusudur.

Birkaç kişiye veya bir salondaki kalabalığa yapılan sunumun amaçları arasında bilgi vermek, bilgileri yenilemek, bir araştırma veya anket çalışmasının sonuçlarını açıklamak, bilimsel bir araştırmaya katkıda bulunmak sayılabilir.

1.1. Sunumdan Önce Yapılacaklar

Sunumdan önce, sunusu gerçekleştirilecek konu belirlenmelidir. Bu, bir şirkette müşteri profili, hedefler, kâr ve zararlarla ilgili bilgilendirme olabilir. Konu, toplumun ilgisini çekecek nitelikte olmalıdır. Sunumu yapacak kişi, konuya hâkim olmalı, farklı kaynaklardan hareketle sunumunu hazırlamalı, gereksiz ayrıntılardan ve tartışmalardan uzak durmalıdır. Slaytlara yazdığı cümlelerin kısa ve anlaşılır olmasına dikkat etmelidir. Bunun yanında kişi, sunumdan önce sunumu yapacağı yeri görmeli, orada prova yapmalı, sunum sırasında kullanacağı slayt makinesi, bilgisayar, ses sistemleri, CD gibi araç gereçleri kontrol etmelidir.

1.2. Sunumda Dikkat Edilmesi Gerekenler

Sunumu yapacak kişi, bütün hazırlıklarını yaptıktan, dinleyiciler salona geldikten sonra programa başlar. Öncelikle kendisini kısaca tanıtır. Konu hakkında bilgi verir. Sunumunu gerçekleştirirken dili güzel kullanmaya özen gösterir. Ses tonuna, vurgulara, jest ve mimiklerine dikkat eder. Sadece sözlü olarak değil vücut diliyle de dinleyicilerle iletişim kurmaya çalışır. Bütün bunların yanında sunum yapan kişi, sunumunda ciddi, ağır başlı ve derli toplu bir görünüm sergilemeye özen göstermelidir. Sunum sırasında gösterdiği slaytlarla açıklamaları eş zamanlı götürmelidir.

1.3. Sunumdan Sonra Yapılacaklar

Sunumun başarıyla gerçekleştiren kişi, sunum sonrasında dinleyicilerin konuyla ilgili olarak kendisine soru sormasına fırsat tanımalıdır. Dinleyicilerin sorularına açık, net ve doyurucu cevaplar vermeli, cevap verirken dinleyicilerle tartışmaya girmekten kaçınmalıdır.

1.4. Sunumda Kullanılacak Malzemeler

Etkili bir sunum, gücünü, konu kadar sunumda kullanılan teknik malzemelerden alır. Bu açıdan sunum yapılırken teknik araç gereçten mutlaka yararlanılmalıdır. Çünkü yazı tahtası, çok yapraklı pano, CD, disket, bilgisayar, projeksiyon cihazı, slayt makineleri, mikrofon gibi teknik araçlar ve görsellik konunun anlatılmasında ve anlaşılmasında çok etkilidir. Bu araç ve gereçler;

- Konuşmaya olan ilgiyi artırır.
- Dinleyicilerin, verilen bilgileri daha iyi algılamalarını sağlar.
- Sunumu yapana, anlatımda zaman kazandırır.
- Sunumdaki monotonluğu kırarak programa renklilik katar.
- Sunum için slayt hazırlanırken şunlara dikkat edilmelidir.
- Başlık slaytı hazırlanmalıdır.
- Slaytlarda kısa ve öz anlatım tercih edilmelidir.
- Aynı yazı karakteri kullanılmalıdır.
- Gerektiğinde şekil, resim, grafik vs. kullanılmalıdır.

2. TARTIŞMA

Farklı görüşlerde kişilerin bir araya gelerek bir konuyu çözümlmek, kendi görüşlerini açıklamak ve kanıtlamak, karşı tarafın zayıf yanlarını ortaya koymak için yaptıkları konuşmalara tartışma denir. Sözlü anlatım türlerinden olan tartışmanın kendine özgü bir yapısı vardır.

Tartışma her konuda yapılabilir. Bir kitap, bir makale, bir film, bir tiyatro oyunu, bir siyasi düşünce veya toplumu yakından ilgilendiren bir sorun tartışma konusu olabilir. Bu açıdan tartışmada konu önceden belirlenir. Bu konunun tartışmaya ve konuşmaya değer niteliklerinin olması gerekir. Çünkü tartışmada amaç, gerçeğe ulaşmaya çalışmak ve gerçekleri ortaya çıkarmaktır.

2.1. Tartışmanın Aşamaları

Tartışmada önce konu belirlenir. Konunun tartışılacağı mekân düzenlenir, araç gereçler belirlenir. Tartışma sonunda konuyla ilgili genel bir değerlendirme yapılarak tartışma özetlenir. Tartışılan konu, hem olumlu hem olumsuz taraflarıyla ele alınır. Ancak tartışmada duygusallığın yeri yoktur. Çünkü konu, duygulara göre değil, bilgi, belge ve kanıtlara dayanılarak yapılır. Tartışmada konuşmacılar sabırla dinlenmeli, görüşler hoşgörüyle karşılanmalıdır.

2.2. Tartışmada Başkanın Görevleri

Tartışmada bir başkan ve konuşmacılar vardır. Başkan konu hakkında özet bilgiler verir, konuyu dinleyicilere tanıtır. Konunun özelliklerini verirken tartışmanın ilkelerini ve sınırlarını da hatırlatır. Sorularla tartışmacıları yönlendirir. Başkan, konuşmacılara konuşabilecekleri rahat bir ortam hazırlamakla, konuşmacıların konu dışına çıkmasını engellemekle, kısır ve yaralayıcı tartışmaları önlemekle sorumludur. Ayrıca başkan, konuşmacılara karşı tarafsız davranmalı, program sonunda bütün görüşleri toplayarak bir sonuca ulaşmalıdır.

Tartışmada ön yargılardan kaçınılmalı, konuşanların sözü kesilmemelidir. Bağırımdan kaçınılmalı, tartışma kişiselleştirilmemelidir. Konu dışına çıkılmamalı, örnekler düşünceleri destekleyici nitelikte olmalıdır.

Tartışmaların belli bir topluluk karşısında yapılanlarına topluma açık tartışma denir. Dinleyiciler karşısında yapılan bu tartışmalarda amaç kamuoyu oluşturmak, karşılıklı fikir alışverişinde bulunmak, dinleyicilerin bilgi ve görgülerine göre konuşulanlardan sonuçlar çıkarmasını sağlamaktır.

Belli bir topluluk karşısında yapılan tartışmalar kendine özgü niteliklerine göre isimlendirilir. Bunlar münazara, açık oturum, panel, sempozyum (bilgi şöleni) ve forumdur.

3. PANEL

Toplumsal bir konunun bir karara varılmaktan çok çeşitli yönlerden aydınlatılması için dinleyiciler önünde uzmanlar tarafından bir sohbet havası içinde tartışılmasıdır. Bir konunun dinleyiciler önünde sohbet havası içinde birkaç kişi tarafından tartışıldığı konuşmalara panel denir.

Bir başkan ve konuşmacılardan oluşan panelde başkan ve konuşmacılar bir masa etrafında toplanır. Başkan, konuşmacıların hangi sırayla ne kadar süre konuşacağını belirler. Panelde amaç; sonuca varmak değil, konuyla ilgili farklı düşünceleri ve eğilimleri ortaya çıkarmaktır. Bunun için konuşmacılar, konunun farklı yönlerini, değişik boyutlarını ortaya koyar. Panel sonunda başkan, konuşmaları kendi düşüncelerini de katarak özetler.

Panelde açık oturumda olduğu gibi, konu bir sonuca bağlanmaz. Konunun kanıtlanma amacı güdülmez. Açık oturumdan farklı olarak konuşmaların bitiminde konuşmacılar birbirine soru sorabilecekleri gibi, dinleyiciler de konuşmacılara soru sorabilir.

Panelin özellikleri şunlardır:

- Bir başkan gözetiminde yapılır.
- Konuşmacı sayısı üç ile altı arasında değişebilir.
- Panelin sonunda dinleyiciler konuşmacılara soru sorabilir.
- Tartışmaya dinleyiciler de katılırsa “panel”, “forum” a dönüşür.

4. DİĞER TARTIŞMA TÜRLERİ

4.1. AÇIK OTURUM

Geniş halk kitlelerini ilgilendiren bir konunun, uzmanlarınca bir başkan yönetiminde dinleyici grubu önünde tartışıldığı konuşmalara açık oturum denir. Açık oturum, büyük bir salonda dinleyiciler önünde yapılabileceği gibi stüdyoya davet edilen dinleyiciler önünde veya dinleyici grubu olmadan da radyoda ya da televizyonda yapılabilir.

Konuşmacı sayısının üç veya beş kişi olarak tespit edildiği açık oturumlarda başkan önce konuyu açıklar, sonra konuşmacıları tanıtır ve sırayla söz verir. Başkanın konu hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Başkan, sırasıyla ve dönüşümlü olarak konuşmacılara sorular yönelir, gerektiğinde kısa bir değerlendirme yapar. Tartışma boyunca tarafsız olmak, konuşmacılara verilen süreyi dengeli bir şekilde ayarlamak, tartışma kurallarının dışına çıkılmasını engellemek başkanın görevleri arasındadır. Açık oturumun süresi konuya göre ayarlanmalıdır.

4.2. BİLGİ ŞÖLENİ (SEMPOZYUM)

Bir konunun çeşitli yönleri üzerinde, aynı oturumda, konunun uzmanı değişik kimseler tarafından (çoğunlukla akademik konularda) yapılan seri konuşmalara bilgi şöleni (sempozyum) denir.

Bilgi şöleni, diğer konuşma türlerine göre daha ilmi ve ciddi bir sohbet havası içinde geçer. Konuşmacılar, konuyu kendi ilgi alanları açısından ele alırlar. Mesela, Yunus Emre konulu bir bilgi şöleninde konuşmacılardan biri onun yaşadığı dönemdeki siyasi gelişmeleri ele alırken; bir başkası Yunus Emre'nin şiirlerindeki insan sevgisinden bahsedebilir.

Bilgi şöleninde amaç, konuyu tartışmak değil, uzmanları tarafından olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirilerek konuya bir çözüm üretmektir. Konuşmaların sonunda oturum başkanı, konuyu özetler ve çıkan sonucu dinleyicilere aktarır.

Bilgi şölenini, oturum başkanı yönetir. Konuşmacı üyelerin sayısı üç ile altı arasında değişebilir. Üyelerin konuşma süreleri genellikle beş dakikadan az, yirmi dakikadan çok olmaz. Bilgi şöleni, konunun önemine ve uzunluğuna göre oturumlar halinde, ayrı salonlarda birkaç gün boyunca da sürebilir. Bu nitelikteki konuşmalar genellikle akademik konularda olur.

4.3. FORUM

Bir başkanın yönetiminde, toplumu ilgilendiren bir konuda, farklı gruplardan oluşan dinleyicilerin söz sırası olarak konuşma kuralları içerisinde yaptıkları tartışmalara forum denir.

Forum, panelin devamında yapılacaksa başkan, panelin süresini bir saat; forumun süresini de yarım saat olarak sınırlayabilir.

Bu durumda, panelden sonra forum yapılacağı konuşmalara başlanmadan duyurulmalıdır.

Forum, toplu tartışmaların başlı başına bir çeşidi sayılmakla birlikte, dinleyicilerin konu üzerinde daha aktif ve farklı bakış açılarıyla düşünmelerini sağlar. Forumda davet edilen uzmanların görüşlerine de müracaat edilerek ortaya çıkabilecek yanlış anlayışların önüne geçilir.

Esasen forumda amaç belli kararlara varmak değil, konuyu değişik anlayışlarla, farklı boyutlarıyla ortaya koymaktır.

Forumda söz alan dinleyiciler, konuyla ilgisi olmayan özel sorunlarına değinmemelidir.

Sorular kısa, açık ve net olmalı, tartışma saygı kuralları içerisinde, kınılıktan uzak, samimi bir hava içerisinde yapılmalı, tartışmadan beklenen amaca yardımcı olmalıdır.

4.4. MÜNAZARA

Birer cümle halinde ifade edilen bir tezle antitezin, iki grup arasında bir hakem heyeti (jüri) huzurunda tartışıldığı konuşmalara münazara denir. Tartışmalarda yarışma kaygısı olmadığı halde, münazaralar birer fikir ve söz yarışmasıdır. Tartışmalar için geçerli olan kurallar, münazaralar için de geçerlidir.

Bir başkan yönetiminde, jüri önünde yapılan münazarada gruplardaki konuşmacı sayısı bir ile dört arasında değişebilir. Her grup kendi grup sözcüsünü (veya başkanını) önceden belirler. Münazaranın uygulanış şekilleri arasında küçük farklılıklar olmakla birlikte grup sözcüleri sırasıyla gruptaki arkadaşları tanıtırlar ve konuyu hangi yönlerden ele alacaklarını belirtirler. Daha sonra grup üyeleri konuşmalarını yapar. Son olarak sözcüler savunmalarını yaparak münazarayı bitirirler. Jüri, konuşmacıların hazırlıklarını, savunmalarını ve konuşmadaki başarılarını göz önünde bulundurarak bir değerlendirme yapar ve galip tarafı belirler. Münazaralar genellikle sınıf ortamında yapılan tartışmalardır.

II. ÜNİTE: ANLATIM VE ÖZELLİKLERİ

1. ANLATIMA HAZIRLIK

Kişinin iletmek istediklerini belli bir dilin kuralları içinde sözlü ya da yazılı olarak dışa vurmasına anlatım denir. Anlatımda zihinde tasarlananların dile dönüştürülmesi söz konusudur. Anlatım iki şekilde gerçekleşir: Sözlü anlatım ve yazılı anlatım.

Sözlü anlatım, duygu ve düşüncelerin sözle yani konuşma yoluyla anlatılmasıdır. Sözlü anlatımda konuşan ve dinleyen veya dinleyenler vardır. Yazılı anlatım, duygu ve düşüncelerin, olay veya durumların belli bir planla anlatılmasıdır. Sözlü anlatım anlıktır, geçicidir. Yazılı anlatım metne dayalı olduğundan kalıcıdır. Bu anlatımda yazan ve yazılanları okuyanlar vardır. Yazılı anlatımda başarılı olmak için her şeyden önce sözcüklerin doğru ve yerinde kullanılması gerekir. Kapalı anlatımdan uzak durulmalı, sade bir anlatım kullanılmalıdır. Ayrıca yazılı anlatımda konu, bir plan dâhilinde anlatılmalı, yazı hem doyurucu hem inandırıcı olmalıdır.

Duygu veya düşünceler ister sözlü ister yazılı olarak ortaya konsun bir hazırlık gerektirir. Bu hazırlık süreci, birbirine bağlı farklı aşamaları içerir. Bunlar konuyu seçmek, amaç belirlemek, bilgi toplamak, sentez yapmak, anlatım yöntemini belirlemek, bütünlük oluşturmak, dipnot koymak ve kaynakça hazırlamaktır.

1.1. Konuyu Seçme

Konu, yazının temelini oluşturur. Çünkü yazar, duygu ve düşüncelerini bir durum, olay, olgu veya sorundan yola çıkarak işler. Bu açıdan yazara, düşüncelerini iletme olanağı veren temel öge, konudur. Konu geniştir, her konuda yazı kaleme alınabilir. Konu işlenirken yazarın, konu hakkında bilgi sahibi olması önemlidir. Bunun yanında yazar, konusunu seçerken okurun ilgisini de dikkate almalıdır. Hakkında yeterli bilgi sahibi olunmayan konularda yazmak, yazının etkisini azaltabilir.

1.2. Amaç Belirleme

Amaç, yazarın yazısını yazma nedenidir. Yazarın konudan hareketle okura iletmek istediği temel düşünce, yazının amacıdır. İleti, yazının belkemiğidir. Yazı, onu açıklayan, tamamlayan ve ona hizmet eden düşüncelerle desteklenerek geliştirilir. Yazarın neyi, nasıl ve niçin anlatacağını belirlemesi, ona düşüncelerini daha planlı olarak verme kolaylığı sağlayacaktır. Bu, yazıdaki dağınıklığın önüne geçecek, yazarın okura daha yararlı olmasını sağlayacaktır.

1.3. Bilgi Toplama

Konuyu ve amacını belirleyen yazar, kendisi için gerekli olan bilgileri kendi düşünce birikiminden ve deneyimlerinden elde edecektir. Ancak bunlar her zaman yeterli olmaz. Düşünsel bir metin geliştirilirken yazar, kendi dışındaki bilgi kaynaklarına da ulaşmalıdır. Şimdi yazarın, araştırma yoluyla ulaşacağı bilgi kaynakları üzerinde duralım. Bu kaynaklar gözlem, kaynak araştırması, okuma, özet çıkarma, not alma ve alıntı yapmadır.

Bir yazı ya da eseri yazmaya başlamadan önce konusuyla ilgili gerekli bilgi, deney, inceleme ve araştırma yapmaya **gözlem** denir.

Yazarın kaleme alacağı konu ile ilgili farklı kaynaklardan yararlanmasına **kaynak araştırması** denir. Kaynak araştırması konuyu kapsamlı bir şekilde öğrenmek için gereklidir. Yazar, işleyeceği konuyla ilgili bilgileri gazete, dergi, ansiklopedi gibi kaynaklardan okuma yoluyla elde eder. Okuma en önemli bilgi kazanma ve bilgileri genişletme yoludur.

Yazılı bir metni, özünü bozmadan, kısa cümlelerle, ana çizgileriyle yeniden yazmaya **özet çıkarma** denir. Özetle metnin iyi okunması, konu ve iletinin saptanması gerekir. Özetle ayrıntılara yer verilmez.

Bir metinde, bir konuşmada iletilenleri maddeler hâlinde, ana çizgileriyle belirlemeye **not alma** denir. Not alma yazı veya konuşmayı iyi anlamayı gerektirir.

Bir metin oluşturulurken başka bir yazarın yazısından ya da kitabından alınmış parçaya **alıntı** denir. Alıntıda amaç, yazarın kendi düşüncelerini alanında uzman başka kişilerin düşüncelerinden hareketle daha belirgin hâle getirmek ve kanıtlamaktır. Alıntılar tırnak içinde aktarılır.

1.4. Sentez Yapma

Parçaları bir araya getirip bir bütün olarak birleştirmeye sentez denir. Sentez yazılı bir metinde elde edilen bilgilerin bir elemenden geçirilmesiyle gerçekleştirilir. Bu sayede mevcut bilgilerden yeni sonuçlara ulaşılabilir.

1.5. Anlatım Yöntemi Belirleme

Bir duygu, düşünce veya konuyu söz veya yazıyla bildirmeye anlatım denir. Duygu ve düşünceler farklı anlatım yöntemleriyle dile getirilebilir. Bunun için yazarın, anlatacağı

konuya göre bir yöntem belirlemesi gerekir. Çünkü bilimsel bir konu ile bir olay aynı şekilde anlatılmaz. Yazar bazen açıklama yöntemine, bazen kanıtlama yöntemine, bazen öyküleme yöntemine, bazen betimleme yöntemine başvurur. Yer yer konu ve amaca uygun olarak örneklendirmelere, karşılaştırmalara, tanımlamalara, sayısal verilere başvurur. Böylece düşüncelerini kanıtlarken, betimleme yaparken veya bir olaydan söz ederken farklı anlatım yöntemleri kullanmış olur. Bu, hem anlatımı düzenler hem anlatılanların etkileyici olmasını sağlar.

1.6. Bütünlük Oluşturma

Bir metinde anlatılan konu kadar anlatılanların iyi bir planla ortaya konması da önemlidir. Yazı veya konuşmadaki bütünlük, konunun anlaşılabilirliğini ve akılda kalmasını kolaylaştıracaktır.

1.7. Dipnot Koyma

Yazarın metinde geçen kimi bilgilerle ilgili sayfa altına veya çalışmanın sonuna konulan açıklama veya kaynak bilgisine dipnot denir. Dipnot sayesinde alıntıların aktarıldığı kaynak belirtilir. Dipnotlar, o konuda yazmak isteyenlere başvuru kolaylığı sağlar.

1.8. Kaynakça Hazırlama

Yazı ya da eserin hazırlanma sürecinde yararlanılan kaynakların verildiği listeye kaynakça (bibliyografya) denir. Bu listede yararlanılan kaynakların yayınevi, yazarı, adı, yayımlandığı tarih gibi bilgilere yer verilir: *SAFA, Peyami (2000), Fatih-Harbiye: Ötügen.*

2. ANLATIMDA TEMA VE KONU

2.1. Konu

Bir metinde üzerinde söz söylenen, yazı yazılan duygu, düşünce, olay veya durumlara konu denir. Konu bir yazının temelini oluşturur. Bu açıdan her şey yazının konusu olabilir. Çünkü hangi duygu, düşünce, olay veya olguyu anlatırsa anlatsın her yazının bir konusu vardır. Yazar, konudan hareketle okura vermek istediği mesajı ele alır. Dolayısıyla konu, yazarın esas anlatmak istediği düşüncüyü (ana düşünce) vermek için yararlandığı bir araçtır.

2.1.1. Konu Türleri

Yukarıda konunun çok geniş olduğunu, her şeyin konunun sınırları içinde değerlendirilebileceğini söylemiştik. Tam bir sınıflandırma olmasa da konuları somut ve soyut konular, bireysel ve toplumsal konular, ulusal ve evrensel konular, bilim, sanat ve kültürle ilgili konular diye sınıflayabiliriz.

Dış dünyayı görme, işitme, koklama gibi duyularımız aracılığı ile algılarız. İşte bu duyularımızla algılayabildiğimiz konular somut, algılayamadığımız konularsa soyuttur. "Çevre kirliliği, okuma oranları, ülkemizde çiftçilik" gibi konular somut; "sevgi, özlem, gurbet" gibi konular soyuttur.

Yazarın işlediği konu, bir kişiyi ilgilendirebildiği gibi toplumu veya toplumun çoğunluğunu ilgilendirebilir. "Matematiğin yayılma, yükseklik korkusu" bireysel bir durumdur. Ancak "plansız şehirleşme, eğitim sorunları" vb. konular toplumu ilgilendirir. Bunun yanında bir ulusu veya bütün insanlığı ilgilendiren konular da bir yazıda ele alınabilir. "Türk dilinin gelişimi" Türk ulusunu ilgilendiren bir konudur. Ancak "çevre kirliliği" insanlığın ortak sorunudur. Dolayısıyla birincisi ulusal, ikincisi evrensel bir konudur.

2.1.2. Konuyu Sınırlandırma

Bir metin oluşturmak için önce konuyu belirlemek gerekir. Konu belirlendikten sonra ana çizgileriyle sınırlandırılmalıdır. Konunun sınırlandırılması o konuyu dağınıklıktan, belirsizlikten kurtarır. Yazının başarısını artırır, söylenen sözlerin, ortaya konan düşüncelerin daha derli toplu verilmesine olanak sağlar. Böylece konu dışına çıkmalar, konuyu gereksiz yere uzatmalar da ortadan kalkmış olur.

Yazar, konuyu içerdiği düşünceye göre sınırlandırabilir. Okur kitlesinin özelliklerine göre sınırlandırabilir. Yine yazının türüne, yazıda kullanacağı anlatım yoluna göre de sınırlandırabilir. Örneğin bir yazının konusunun "roman" olduğunu düşünelim. Bu çok geniş bir konudur. Yazar bu konuyu "Türk romanı", "Türk romanında Batılılaşma", "Türk romanında etkilenilen akımlar," "Halit Ziya'nın Türk romanındaki yeri" şeklinde sınırlandırabilir.

Konu, işlenen düşünce bakımından olduğu kadar bakış açısı, işlenen duygular, zaman hatta kişiler bakımından da sınırlandırılabilir.

2.1.3. Konu Seçilirken Dikkat Edilmesi Gerekenler

Yazarın üzerine söz söylediği varlık veya kavramlar konuyu oluşturur. Konuyu seçerken bazı özelliklere dikkat edilmesi gerekir. Bunun için önce hakkında bilgi sahibi olunan bir konu seçilmelidir ve bu konuyla ilgili malzemeler toplanmalıdır.

Konu, yazının kapsamına göre sınırlandırılmalıdır. Bunun yanında konuya uygun bir anlatım belirlenmelidir. Son olarak da konudan hareketle verilmek istenen ana düşünce ortaya konmalıdır.

2.1.4. Konunun Bakış Açısını Belirleme

Bir konuyu anlatmak kadar o konunun bakış açısını belirlemek de önemlidir. Çünkü bakış açısı sınırlandırılan yazılar, okur üzerinde istenen etkiyi uyandırır. Yoksa bakış açısındaki belirsizlik, yazıyı başarısız hâle getirebilir. Konu, farklı bakış açılarıyla ele alınabilir. Bunlar somut bakış açısı, soyut bakış açısı ve öznel bakış açısı olmak üzere temelde üçe ayrılır. Somut bakış açısında konu, beş duyardan hareketle işlenir. Bu bakış açısında işlenenleri somutlaştırma söz konusudur. Böylece yazar, anlatılanların daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır.

Soyut bakış açısında konu, zihinsel yönden ele alınır. Bu bakış açısında yazar, mantıksal yollara başvurur, akıl ve mantığa dayalı açıklamalar yapar. Öznel bakış açısında kişisel değerlendirmeler ağır basar. Yazarın olay ve olgulara bakışında kişisel düşünceleri, kendi beğenileri hâkimdir.

Bilimsel yazılar, ansiklopediler, ders kitapları somut; öykü, roman, deneme gibi yazı türleri soyut ve öznel bakış açısıyla yazılabilir.

2.2. Tema

Konuyu oluşturan öğelerden yararlanılarak okura aktarılmaya çalışılan temel duygu veya anlamlara tema denir. Bir sanat eserine, bir metne hâkim olan, o eserde işlenen görüşe de tema denir.

Tema ile konu birbiriyle karıştırılmaktadır. Tema, bir yazıda işlenen görüş veya düşüncedir. Konu ise bir yazıda temanın sınırlandırılması, daha somut hâle getirilmesidir. Öyleyse bir metin veya yazıda tema genel, konu ise temaya göre daha özeldir. Tema soyut bir düşünce, konu ise bu soyut düşüncenin daraltılarak somut hâle getirilmesidir. Örneğin

"sevgi, ölüm, ayrılık..." birer temadır. Bu somut kavram ya da düşünceler metinde somutlaştırıldığında konuyu oluşturur, konu hâline gelir. Örneğin "Sevginin toplum yaşamındaki yeri, ölüm duygusunun Türk şiirindeki yansımaları" birer konudur.

2.2.1. Başlık

Bir yazının adına başlık denir. Bir yazıya başlık konabildiği gibi, bir paragrafta da konabilir. Bir yazının başlığı gelişigüzel konmaz. Başlık, yazıyla ilgili olmalıdır. Başlık, parçada anlatılanları kapsayıcı nitelik taşımalıdır. Başlık, konunun dışına çıkmamalı, konuyu tam olarak içine almalıdır. Konunun özeti niteliğindeki başlık, iki ya da üç sözcükten oluşmalıdır. Başlık konudan hareketle bulunduğundan öncelikle paragrafın konusunun yani paragrafta anlatılanların belirlenmesi gerekir.

2.2.2. Ana Düşünce

Metinden hareketle okura verilmek istenen temel düşünceye ana düşünce denir. Ana düşünce, yazıda açıklanacak olan temel yargıdır. O metnin yazılış amacıdır. Konu genel, ana düşünce ise özeldir. Yazar bir konudan söz eder ama onun bu konudan söz etmesinin temelinde o konuyla ilgili bir ana düşünceye ulaşmak, okura bu düşünceyi ulaştırmak amacı vardır. Çünkü yazar, konudan hareketle ana düşünceye ulaşır. Ana düşünce, konudan hareketle vurgulanmak istenen düşünce olduğundan bu düşünceyi bulmak için Bu parçada asıl anlatılmak istenen nedir?" sorusunu sormalıyız. Bu soru, parçadaki ana düşüncenin bulunmasını kolaylaştıracaktır.

3. ANLATIMDA SINIRLANDIRMA

İyi bir iletişim, gönderici ile alıcı arasındaki ilişkiye bağlıdır. Bu iletişimde iletinin, kanalın, dönütün, bağlamanın payı vardır. Bunun yanında iletişimde başarı, iletinin yani konunun seçilmesi, sınırlandırılması ve somutlaştırmasına bağlıdır.

Yazar, önce konuyu yani neyi anlatacağını belirlemelidir. Bu, kişisel, toplumsal, bilimsel, evrensel bir konu olabilir. Konuyu seçtikten sonra sınırlandırılmalıdır. Yazarın konuyu sınırlandırması, konunun iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Çünkü kapsamı belirlenmemiş bir yazı okuru sıkar, onun dikkatini dağıtır. Aynı zamanda iletiyi etkisiz hâle getirebilir. Bu açıdan yazar, konuyu işlerken amacım belirlemeli, bu amaç doğrultusunda konuyu sınırlandırılmalıdır. Başlık ve anlatım türü de konuyu sınırlanma yöntemlerindendir. Çünkü başlık, yazının konusunu sınırlandırır, ana düşüncesini çağırıştır. Konumuz "tiyatro" olsun. Bu, çok geniş bir kavramdır. Bu kavramı genelden özele doğru sınırlandırabiliriz: "Türk tiyatrosu, Millî Edebiyat Döneminde Türk tiyatrosu, Faruk Nafiz Çamlıbel'in tiyatro eserleri vb." Temanın soyut olduğunu söylemiştik. Soyut temalar; kişi, yer, zaman, durum bildiren dil birlikleriyle sınırlandırıldığında somut hâle gelir. Bunun dışında başlık, anlatıcının tavrı ve amacı da temayı somutlaştıran unsurlardır. Demek ki konunun somutlaştırmasında yazı türlerinin önemli bir yeri vardır. Çünkü şiir, deneme, hikâye gibi yazı türleri aracılığı ile konu somutlaştırılabilir. Bir yazar roman, hikâye veya tiyatro ile, bir şair şiirle konuyu somutlaştırabilir.

4. ANLATIMIN VE ANLATICININ AMACI

Başarılı bir anlatımda yazarın, yazının amacının belirlenmesi önemlidir. Yazının yazılış amacı ana düşünceyi oluşturur. İster makale, ister deneme, ister şiir olsun her yazı bir ileti aktarır okura. Yazar amacını belirledikten sonra bu amaca göre bir üslup yani anlatım seçmelidir. Sanatçının işleyiş ve anlatış tarzına üslup denir. Üslup sanatçının dili kullanışı, sözcükleri seçimi, cümleler kullanma şekli kısacası

anlatımıdır. Sanatçı, "aşk" konusunu işleyecekse ona göre, "trafik" sorununu işleyecekse ona göre, felsefi bir düşünceyi işleyecekse ona göre bir anlatım tarzı belirler. Üslubu belirledikten sonra söyleyeceklerini saptamalı, konuyla ilgili gerekli araştırmaları İnternet, ansiklopedi, kitap gibi değişik kaynaklardan yapmalı, yerine göre gözlemlerden yararlanmalıdır.

Yazıya başlamadan önce yazının giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinin nasıl olacağını, yani yazının iskeletini oluşturmalıdır. Giriş bölümünde konuyu açıklamalı, gelişme bölümünde konuya açıklık getirmeli, yardımcı düşünceleri konuyu ve ana düşünceyi verecek şekilde ortaya koymalıdır. Sonuç bölümünde ise yazıda ele alınan düşünceleri bir sonuca bağlamalıdır. Bütün bu hazırlıklar yapıldıktan sonra yazıya giriş yapılabilir.

5. ANLATIMIN VE ANLATICININ TAVRI

Anlatımda başarı, işlenen konu, üslup kadar anlatıcının tavrı ile de doğru orantılıdır. Bir olay, bir durum karşısında kişinin takındığı davranışa tavrı denir. Anlatıcı, konuyu işlerken öznel ya da nesnel, somut ya da soyut, doğrudan ya da dolaylı bir anlatım seçebilir. Dolayısıyla anlatımı, anlatıcının seçtiği bu tavrı belirler. Şimdi bunlar üzerinde duralım.

5.1. Öznel Anlatım

Kişiden kişiye değişen yargıların kullanıldığı anlatıma öznel anlatım denir. Öznel anlatımda yargıların kanıtlanamaz. Çünkü söyleyenin beğenilerini, duygu ve yorumunu taşır. Öznel anlatım daha çok, edebî metinlerde kullanılır.

"Bu şirin sahil kasabası yaz aylarında kalabalıklaşır." cümlesinde öznellik vardır. Burada "şirin" sözü kişisel bir ifadedir. Bir başkası bu kasabayı "şirin" bulmayabilir.

5.2. Nesnel Anlatım

Kişiden kişiye değişmeyen yargıların kullanıldığı anlatıma nesnel anlatım denir. Nesnel anlatımda yargıların doğruluğu veya yanlışlığı kanıtlanabilir. Çünkü bu anlatımda söyleyenin beğenileri, duygu ve yorumu yer almaz. Nesnel anlatım bilimsel metinlerde kullanılır.

"Bu sahil kasabası yaz aylarında kalabalıklaşır." cümlesinde ise nesnellik vardır. Cümlede kişisel duygu ve düşünceye yer verilmemiştir.

5.3. Doğrudan Anlatım

Anlatıcının kendi gözlem ve deneyimlerine yer verdiği veya bir kişinin sözünde herhangi bir değişiklik yapmadan yaptığı aktarmaya doğrudan anlatım denir.

Okul müdürü: "Okullar 16 Haziranda tatile girecek." dedi, cümlesi doğrudan anlatıma örnektir. Çünkü yukarıdaki cümle, herhangi bir değişikliğe uğramadan aktarılmıştır.

5.4. Dolaylı Anlatım

Anlatıcının, bir kişinin sözlerini, değişiklik yaparak aktarmasına veya duyduklarını, öğrendiklerini ifade etmesine dolaylı anlatım denir. Bu anlatımda kişi, aktaracağı sözde kendine göre söyleyiş değişikliği yapar.

"Müdür, okulların haziranda tatile gireceğini söylemiş." cümlesinde ise dolaylı anlatım vardır. Cümlede bazı değişiklikler yapılmış (okulların, gireceğini) fakat cümlenin anlamında bir değişme olmamıştır.

5.5. Somut Anlatım

Yazarın, okurun beş duyusuna seslenen bir anlatım kullanmasına somut anlatım denir. Somut anlatımla yazar, okurun daha çok görme, işitme, koklama, duyma ve tatma duyularına seslenir.

"Çocuklar bahçede top oynuyor." cümlesinde gözlemler aktarılmıştır. Somut anlatımdır.

5.6. Soyut Anlatım

Yazarın, duygu veya düşünceyi beş duyu ile algılayamayan kavramlardan hareketle anlatmasına ise soyut anlatım denir.

"Oyun oynayan çocukların tatlı neşesi ve coşkusu hepimizi sardı." cümlesinde duygular aktarıldığından soyut bir anlatım vardır.

Soyut bir sözcüğün anlam genişlemesi yoluyla somut bir anlam kazanmasına **somutlama**; somut anlamlı bir sözcüğün anlam genişlemesiyle soyut anlam kazanmasına **soyutlama** denir.

5.7. Kişiyeye Göre Anlatım

Kişiyeye göre anlatımın birinci ve üçüncü kişili anlatım olmak üzere iki çeşidi vardır.

Birinci kişili anlatımda, çoğunlukla olayların kendi çevresinde döndüğü ya da kendisine bağlandığı asıl kişi vardır. Bu anlatımda "ben ve biz" sözcükleri kullanılır. Kişi başından geçenleri, gözlem ve izlenimlerini yazar olarak aktarır.

"Sabah erkenden kahvaltımı yaptım ve deniz kenarına balık tutmaya indim, cümlesinde birinci kişili anlatım vardır.

Üçüncü kişili anlatımda, çoğunlukla "sen, siz, o ve onlar" sözcükleri kullanılır. Bu anlatımda yazar, başkalarından, onların yapıp ettiklerinden bahseder.

"Sabah erkenden kalkıp kahvaltısını yaptı, araç ve gereçlerini alarak deniz kenarına balık tutmaya indi." cümlesinde ise üçüncü kişili anlatım vardır.

6. ANLATIMIN ÖZELLİKLERİ

İyi bir anlatım birçok unsurun bir araya gelmesiyle oluşur. İyi bir anlatımda seçilen konunun, konunun sınırlandırılmasının, yazarın amacının, bakış açısının payı kadar anlatımın dil ve biçim özelliklerinin de rolü vardır. Anlatıcı, sözcükleri yerinde kullanmalı, yanlış anlaşılmalara yer vermemelidir. Konuşma dilinde yerel sözcükler kullanıldığından yazılarında yazı (kültür) dilinin sözcüklerini tercih etmelidir. Dili güzelleştirme ve zenginleştirme adına deyim ve atasözlerinden yararlanmalı, argo ve kaba sözlerden kaçınmalıdır. Duygu ve düşüncelerini kısa ve öz bir şekilde vermeli, gereksiz sözcüklerden kaçınmalıdır.

Bunun yanında iyi bir anlatımda bulunması gereken açıklık, duruluk, tutarlılık, akıcılık gibi niteliklere önem vermelidir. Şimdi iyi bir anlatımın bu temel niteliklerini kısaca görelim:

6.1. Açıklık

Anlatımın herhangi bir kuşku ya da belirsizliğe yol açmayacak şekilde oluşturulmasıdır. Açıklığın temelinde söz veya yazıların kolay anlaşılması yatmaktadır. Bir yazının açık olması için sözcükler, söz öbekleri, deyimler anlamına uygun olarak kullanılmalı, noktalama işaretleri yerinde kullanılmalıdır.

6.2. Akıcılık

Anlatımda herhangi bir duraksamaya yol açacak hiçbir unsura yer vermeme, yazıyı rahat okunacak şekilde yazmaktır. Akıcılık, ahenkli bir anlatımla, söylenmesi kolay sözcüklerin kullanılmasıyla gerçekleşir. Yer yer devrik cümlelere yer vermek de akıcılığı sağlamada önemlidir.

6.3. Duruluk (Yalınlık)

Duruluk, anlatımda gereksiz sözcüklere yer vermemedir. Duru anlatımda cümleler gereksiz olarak uzatılmaz, cümlede herhangi bir işlevi olmayan sözcüklere yer verilmez. Duygu, düşünce, olay veya durumlar gerektiği kadar sözcükle, eksiksiz bir şekilde anlatılır. Duru anlatımda yazının doğallığını bozan aşırı süslü ifadeler yer verilmez.

6.4. Tutarlılık

Tutarlılık, duygu ve düşüncelerin aralarında herhangi bir çelişkiye yer vermeyecek şekilde, birbiriyle uyumlu bir şekilde verilmesidir. Bu açıdan iyi bir metinde cümleler birbirini destekler, daha anlaşılır hâle getirir. Tutarlılık, yazarla okur arasındaki iletişimde temel öğelerdendir. Çünkü metnin okur tarafından kabul edilmesi, düşüncelerin tutarlılığıyla doğru orantılıdır.

7. ANLATIMIN OLUŞUMU

Anlatım şiir ve düzyazı olmak üzere ikiye ayrılır. İster şiir ister düzyazı olsun bir metnin oluşumunda o metni oluşturan parçaların dil bilgisi kurallarına, akla ve mantığa uygun olması gerekir. Buna metnin bağlaşıklık ve bağdaşıklık ilkelerine uyumlu olması da diyebiliriz.

Bağlaşıklık, metindeki dil öğelerinin dil bilgisi kurallarına uygun olarak yan yana getirilmesidir. Buna dil bağlantısı da diyebiliriz.

Bağdaşıklık, dil öğelerinin ifade ettiği durumlar arasındaki anlam bağıntısıdır. Buna tutarlılık da denir. Öyleyse cümle, paragraf ve metinler bağlaşıklık ve bağdaşıklık ilkelerine uyumlu olarak oluşturulmalıdır. Bir metinde bağlaşıklık ve bağdaşıklık ilkelerine uyulması bağdaştırma, bağlam ve hâlin gereği gibi kavramların daha iyi bilinmesine bağlıdır.

Bağdaştırma, sözcüklerin yeni bir anlam ifade etmek için yan yana getirilmesidir. Bağdaştırmalar dilde yaygın olarak kullanılan ifadelerle oluşturulursa buna **alışılmış bağdaştırma**; birbiriyle uyumayan kelimelerle yapılırsa buna da **alışılmamış bağdaştırma** denir. Yaygın olarak kullanılan "sıcak havalar, kara gözler, dilsiz insanlar" gibi günlük dilde kullanılan sözler alışılmış bağdaştırma değildir. Günlük dilde kullanılmayan "yitik düşler, hayal demeti, dilsiz taşlar, korkunun sıcak nefesi" gibi sözler alışılmamış bağdaştırma değildir.

Bağlam, bir cümle veya metinde söz ve söz öbeklerinin bulunduğu yere göre anlam kazanmasıdır.

"Çocuğun kara saçları dikkatimi çekti." cümlesinde "kara" sözcüğü "renk" anlamında, "Kara günümüzde yanımızda o vardı sadece." cümlesinde "kara" sözcüğü "kötü, sıkıntılı" anlamı kazanmıştır. İşte bu, bağlamdır.

Hâlin gereği, bir cümle veya metinde sözün bağlama uygun bir şekilde kullanılmasıdır.

Güzel bir ev alana "Güle güle oturun." demek hâlin gereğidir.

İyi anlatımda bağlaşıklık ve bağdaşıklık ilkelerine uyulmalıdır. Yoksa metinde anlatım bozuklukları oluşur.

Cümlede anlam ilişkilerine dikkat edilmemesi anlamsal, dilbilgisi kurallarına uyulmaması ise yapısal anlatım bozukluklarına neden olur.

7.1. Anlamsal Anlatım Bozuklukları

Anlamsal bozukluklar, bağdaşıklık ilkesine uymamaktan kaynaklanan bozukluklardır.

"Kitapları raflara gelişiğüz, özensizce sıralamışlar." cümlesinde de gereksiz sözcük kullanılması, anlatım bozukluğuna yol açmıştır.

"Annemin dokuduğu patığı çok beğendim." cümlesinde sözcüğün yanlış anlamda kullanılmasından kaynaklanan bir anlatım bozukluğu vardır. Çünkü "dokuduğu" sözcüğü yanlış anlamda kullanılmıştır. Bu sözcük "halı, kilim" gibi sözcüklerle birlikte kullanılır. Söz konusu "patık" olduğuna göre bu cümlede "örmek" sözcüğünün kullanılması gerekirdi.

"Bir haftalık turistik yerlere gezi düzenleyeceklermiş." cümlesinde sözcüğün yanlış yerde kullanılmasından kaynaklanan bir anlatım bozukluğu vardır. "Bir haftalık" sözü yanlış yerde kullanıldığından cümlede "turistik yerlerin bir haftalık olduğu" anlamı vardır. Oysa kastedilen anlam, bu değil, "gezinin bir haftalık olduğu"dur. Bu yüzden "Bir haftalık" sözü, "gezi" sözcüğünden önce kullanılmalıdır.

"Bu akşam eve kesinlikle geç gelebiliriz." cümlesinde anlamca gelişen sözcüklerin bir arada kullanılmasından kaynaklanan bir anlatım bozukluğu vardır. Bu cümlede "kesinlikle" sözcüğü ile "gelebiliriz" yüklemi anlamca gelişmektedir. Çünkü bu sözcüklerden "kesinlikle" sözcüğü kesinlik bildirirken "gelebiliriz" yüklemi ihtimal anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla bu iki sözcüğün aynı cümlede kullanılması anlatım bozukluğuna neden olmuştur.

"Dikkat et yoksa ayağınız kırılabilir hatta burkulabilir." cümlesinde mantık hatasından kaynaklanan bir anlatım bozukluğu vardır. Cümlede "hatta" sözcüğü derecelendirme bildiren durumları aktarırken kullanılır. Bu cümleden "kırılmanın" daha ileri durumunun "burkulma" olduğu anlaşılmaktadır. Oysaki "kırılma", "burkulmadan" daha önemli, daha tehlikeli bir durumdur. O hâlde bu iki sözün yerini değiştirmek gerekir. Buna göre cümleyi, Dikkat et yoksa ayağın burkulabilir hatta kırılabilir." şeklinde söylemeliyiz.

"DeFTERini kimse görmemiş." cümlesinde anlam belirsizliğinden kaynaklanan bir anlatım bozukluğu vardır. Cümlede "DeFTERini" sözcüğünün aldığı ekler, ona hem II. tekil, hem III. tekil kişiye ait olma anlamı katmaktadır. Yani sözcükte hem "senin deFTERini" hem "onun deFTERini" anlamı vardır. Kişi yönünden bu belirsizliği ortadan kaldırmak için cümlede "senin" veya "onun" zamirini getirmek gerekir.

7.2. Yapısal Anlatım Bozuklukları

Yapısal bozukluklar, bağlaşıklık ilkesine uymamaktan kaynaklanan bozukluklardır.

"Ressam, doğaya farklı bir gözle bakıp tablosuna aktarır." cümlesinde nesne eksikliğinden kaynaklanan anlatım bozukluğu vardır. Bu cümlede "doğaya" dolaylı tümlecî, "bakmak" ve "aktarmak" fiilleri için ortak düşünölmüş. Bu yüzden cümlede "doğaya ... bakıp, doğaya tablosuna aktarır" anlamı vardır, "doğaya tablosuna aktarır" bölümünde "doğaya" dolaylı tümlecîyle "aktarır" yüklemi uyumamaktadır, "aktarır" fiili nesne istemektedir. O hâlde "tablosuna" sözcüğünden önce "doğayı" veya "onu" nesnesini getirmek gerekir.

"Bu insanları küçümseyeceğinize yardım edin." cümlesinde dolaylı tümleş eksikliğinden kaynaklanan bir anlatım bozukluğu vardır. Cümlede "küçümsemek" ve "yardım etmek" fiilleri vardır. "Bu insanları" nesnesi iki fiil için de ortak kullanılmıştır. Ancak "Bu insanları... yardım edin" denmez, "yardım etmek" fiili dolaylı tümleş istemektedir. Dolayısıyla "yardım edin" yükleminden önce "onlara" dolaylı tümleci getirilmelidir.

"Sararan yapraklar, dallardan usulca düşüyorlar." "Koyunlar, gölden su içiyorlar." cümlelerinde de özne-yüklem uyumsuzluğu vardır. Çünkü insan dışındaki varlıkların çoğulları özne olduğunda yüklem tekil olmalıdır.

"O gün sınıfta bir ben bir de arkadaşım Ali vardı." cümlesinde özne-yüklem uyumsuzluğundan doğan anlatım bozukluğu vardır. Cümledeki öznesi "ben ve arkadaşım Ali" kişileridir. Yüklem ise üçüncü tekil kişiye göre çekimlenmiştir. Bu durumda "arkadaşım Ali vardı" doğru ama "ben vardı" yanlıştır. Yüklem "bir ben bir de arkadaşım Ali" kişilerini kapsayacak biçimde, yani birinci çoğul kişiye göre (vardık) çekimlenmelidir.

"Bu tabloları kimse beğenmedi, kıyasıya eleştirdi." cümlesinde özne-yüklem uyumsuzluğu vardır, "kimse" öznesi, olumsuz cümlelerde kullanılır ki cümledeki ilk yüklemi olumsuzdur. Yani "Kimse ... beğenmedi" ifadesi doğrudur. Ancak özne, ikinci cümledeki yüklemi ile uyumlu değildir, "kimse... eleştiriyor" ifadesinde bozukluk vardır. İkinci cümledeki yüklemi olumlu olduğuna göre öznenin de buna uygun olması gerekir. Bu durumda ikinci cümleye "herkes" öznesini getirmek gerekir.

"Sağlık ve ekonomik alanda çalışmalar yapılıyor." cümlesinde tamlama yanlışlığı vardır. Çünkü cümlede "sağlık" sözcüğü isim. "ekonomik" sözcüğü sıfattır, "ekonomik alanda" denebilir ancak "sağlık alanda" denemez. Bunun yerine "sağlık alanında" denebilir.

"Bu ilaç, gribin kısa sürede iyileşeceğini sağlıyor." cümlesinde ek yanlışlığından kaynaklanan bir anlatım bozukluğu vardır. Cümlede "iyileşeceğini" sözcüğünde "-ecek" sıfat-fiil eki yerine, "-me" isim-fiil eki kullanılmalıdır. Yani sözcük "iyileşmesini" olmalıdır.

"Yazılarını sanat dergilerini göndermeyi ne geçmişte ne günümüzde düşünüyorum." cümlesinde yüklem eksikliğinden kaynaklanan bir anlatım bozukluğu vardır, "günümüzde düşünüyorum" ifadesinde bir bozukluk yoktur ancak "geçmişte düşünüyorum" denmez. Demek ki "geçmişte" sözcüğünden sonra "düşünmedim" yüklemine getirmek gerekir.

"Düşünceleri mantıklı ama uygulanabilir değildi." cümlesinde ek fiil eksikliğinden kaynaklanan bir anlatım bozukluğu vardır. Cümlede "düşüncelerin mantıklı olduğu" anlatılmak istenmiştir. Buna göre cümledeki anlatım bozukluğunu gidermek için "mantıklı" sözcüğüne ek eylem getirmek gerekir.

"Ne kadar dilekçe yazıldıysa da, her nereye başvurulduysa da bir sonuca ulaşamadı." cümlesinde çat uyumsuzluğundan kaynaklanan bir anlatım bozukluğu vardır. Cümlede "yazıldıysa, başvurulduysa" fiilleri edilgen çatlıdır, "ulaşamadı" fiili ise etken çatlıdır. İki edilgen, bir etken fiil olduğuna göre, azı çoğa dönüştürmek gerekir. Yani etken fiil, edilgen yapılmalıdır.

8. ANLATIM TÜRLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Metinlerde yazının türüne ve amacına göre farklı anlatım türleri kullanılır. Bunlar öyküleyici, betimleyici, emredici,

destansı, öğretici, açıklayıcı, tartışmacı, kanıtlayıcı, mizahi... gibi anlatım türleridir. Bir metinde bunlardan bir ya da birkaçı kullanılabilir.

III. ÜNİTE: ANLATIM TÜRLERİ

1. ÖYKÜLEYİCİ ANLATIM – İSİM (AD)

1.1. Öyküleyici Anlatım

Bir konunun, bir olayın bir ya da daha çok kahraman etrafında, belirli bir zaman ve yer içinde anlatıldığı anlatım tekniğidir.

Öyküleyici anlatım olay kaynaklı bir anlatım tekniğidir. Öyküleyici anlatımın olabilmesi için bir kişinin başından geçen bir ya da daha çok olayın olması gerekir. Bir kişinin başından geçenler, bir trafik kazası, bir futbol karşılaşması, geçmişte yaşadığı bir takım olaylar öyküleyici anlatımın sınırlarına girmektedir.

"Karanlık bir kış gecesi saat üç sularıydı. Bilmem nereden eve dönüyordum. Herkes derin bir uykudaydı. O duruma gelmişim ki kendisini dinleye dinleye kapılan insanlar gibi "Ah, bir polise rastlasam!" diyordum. Birden bire iki gölge gördüm. Biri hızlı hızlı sert adımlarla doğuya doğru giden ufak tefek bir adamdı. Diğeri sekiz on yaşlarında bir kız çocuğu."

Öyküleyici anlatımda her şey hareket hâlinindedir. Varlıklar hayatın akışı içinde devamlı bir hareketlilik ve değişim içinde ele alınır. Yukarıdaki parçada bu görülmektedir.

Öyküleyici Anlatımın Özellikleri:

- Olay, kişi, mekân ve zaman ortak öğeleridir.
- Olaylar birinci şahsın ağzından anlatılabilir. (Anlatıcı olay kahramanlarından biridir)
- Sanat metinleri öyküleyici anlatımla yazılır.
- Olaylar ilahi bakış açısıyla anlatılabilir.
- Olaylar 3. şahsın ağzından anlatılabilir. (Olan biten bir kamera sessizliğiyle izlenip anlatılır)
- Kişi, mekân ve zaman olay ve olay örgüsünü oluşturmak için kullanılan öğelerdir.
- Öyküleyici anlatım hikâye, roman, anı, söyleşi, görüşme(mülakat) gibi metin türlerinde kullanılır.
- Öyküleyici anlatımda bir olayın olması şarttır.
- Yaşanmış olaylarda olay zincir, kurgulanmış olaylarda olay zinciri vardır.
- 3. Şahıs anlatımda anlatıcı her şeyi bilir.
- Öyküleyici anlatım sanat metinlerinde ve öğretici metinlerde kullanılır.
- Sanat metinlerinde anlatıcı kurmaca kişi öyküleyici metinlerde ise gerçek bir kişidir.
- Kelimeler daha çok mecaz ve yan anlamda kullanılır.

1.2. İsim (Ad)

Varlıkları, kavramları karşılayan sözcüklerdir. İsimlerle, karşıladıkları kavram ve nesneler arasında çok sıkı bir ilgi vardır. Bunlar daima birbirlerini çağırıştırır.

Örneğin "kitap" sözü aklımızda hemen varlık olarak "kitap" nesnesini canlandırır. Ya da bir kitabı gördüğümüzde zihnimize hemen onu karşılayan isim gelir.

Kavramlar için ise bu kadar belirgin bir ilişkinin varlığını söyleyemeyiz. Örneğin "dert" dendiğinde aklımızda bir nesne canlanmaz; ancak bunun insanı sıkıntıya sokan bir durum olduğu zihnimizde belirir.

1.2.1. Cins (Tür) İsmi

Aynı türden varlıkları karşılayan isimlerdir. Bu varlıkların benzerleri etrafta çoktur:

"Ağaç, çiçek, kitap, ev, okul, insan, ders..."

1.2.2. Özel İsim

Tek olan, tam bir benzeri bulunmayan varlıkları karşılayan isimlerdir.

*Balıkesir, Çukurova, Alpler gibi yer adları,
Yunus, Serpil, Recep gibi kişi adları,
Türkiye, Portekiz, Hollanda gibi ülke adları,
Günün Ötesi, Kıralk Konak, Türk Edebiyatı, Hürriyet gibi
kitap, dergi, gazete adları,
Bilkent Üniversitesi, Yeşilay, Türkiye Büyük Millet Meclisi gibi
kurum adları,
Almanca, Türkçe, Rusça gibi dil adları,
İslâmiyet, Ortodoks, Yahudilik gibi din adları,
Boncuk, Tekir, Yumak gibi hayvanlara verilen adlar özel
isimdir.*

1.2.3. Tekil İsim

Sayıca tek bir varlığı karşılayan isimlere tekil isim denir.

Bunlar *"kitap, çocuk, şiir, bilgisayar..."* gibi bir varlığı karşılayan isimlerdir.

1.2.4. Çoğul İsim

Sayıca birden çok varlığı karşılayan isimlerdir. Çoğul isimler, "-ler, -lar" eki getirilerek yapılır.

"Kitaplar, çocuklar, şiirler, bilgisayarlar..." isimleri çoğul isimlerdir.

1.2.5. Topluluk İsmi

Yapıca tekil olduğu hâlde, yani çoğul eki almadığı halde birden çok varlığı karşılayan isimlere topluluk ismi denir.

"Toplum, halk, millet, ordu, bölük, sürü..." sözcükleri birer topluluk adıdır.

Topluluk isimleri de çoğul eki alabilir. Bu durumda grupların çoğulu bildirilmiş olur. Örneğin, *"Ordular ilk hedefiniz Akdeniz!"* cümlesinde "ordu" topluluk ismi çoğul eki almıştır. Burada ordunun birden fazla olduğu anlatılmak istenmiştir.

1.2.6. Somut (Madde) İsim

Duyu organlarımız ile algılanan isimlere somut isim denir.

"Kitap, masa, insan, ılık..." beş duyumuzdan biri ile algılanan somut isimlerdir.

1.2.7. Soyut (Mana) İsim

Duyu organlarımız ile algılanamayan, ama varlığına inandığımız isimlerdir.

"Neşe, özlem, sevgi, korku..." duyu organlarımız ile algılanamayan soyut isimlerdir.

2. BETİMLEYİCİ ANLATIM – SIFAT (ÖN AD)**2.1. Betimleyici Anlatım**

Yazarın dış dünya ile ilgili gözlemlerini okuyucunun gözünde canlanacak şekilde anlatması ile oluşan anlatım tekniğine betimleyici anlatım denir. Görselliğin daha ağır bastığı bu anlatıma tasvir de denmektedir.

Betimlemede bir doğa parçası, bir bahçe, bir ev, bir dağ, hatta iç ve dış özellikleri ile bir insan ayırt edici yönleri ile anlatılabilir.

Varlıkların değişik yönleri anlatıldığından betimlemelerde sıfatlar çokça kullanılır.

"Güneş dağların arkasından çekilirken, son aydınlığını denize bırakıyor. Hava rüzgârsız. Deniz ince ince dalgalanıyor. Mavi sular biraz uzakta pembe oluyor, kırmızılaşıyor. Renkler yumuşak hatlarla birbirinden ayrılıyor. Karanlık bastırmadan önce renklerin denizdeki vals bu, büyüü..."

Betimlemelerin insanı konu alan kısmına portre denir. Portrede insanın dış özellikleri ya da iç özellikleri yani karakteri ele alınabilir. Bazen ikisi de bir parçada iç içe olabilir.

"Kapıda yaşlı bir adam belirdi. Üzerinde biraz eski, açık mavi bir takım elbise vardı. Ceketin üst cebinde üçgen şeklinde kıvrılmış mendil, kravatıyla aynı renkteydi. Yer yer ağarmış saçlarını sol tarafa yatırmış, hâlâ siyahlığını koruyan bıyıklarını üst dudağının üzerini kapatacak şekilde bırakmış. Ayağında yıllar önce gençlerin oldukça rağbet ettiği ucu sivri ucu küt biçimli ayakkabılar vardı."

Betimleyici Anlatımın Özellikleri:

- Betimlemeler açıklayıcı ve sanatsal betimleme olmak üzere ikiye ayrılır.
- Kişinin iç dünyasını anlatan betimlemelere tahlil(ruhsal portre) denir.
- Kişinin dış görünüşünü anlatan betimlemelere simgesel betimleme denir.
- Roman, hikâye, tiyatro, gezi yazısı, Şiir gibi türlerde kullanılır.
- Kelimenin yan ve mecaz anlamlarına yer verilebilir.

Betimlemeler ikiye ayrılır:

2.1.1. Sanatsal (İzlenimsel) Betimleme:

1. İzlenim kazandırmak amacıyla yazılır.
2. Değişik duyulara seslenen özel ayrıntılar üzerinde durulur.
3. Ayrıntılar sübjektif olarak verilir.
4. Amaç sanat yapmaktır.

2.1.2. Açıklayıcı Betimleme:

1. Bilgi vermek amacıyla yazılır.
2. Genel ayrıntılar üzerinde durulur.
3. Ayrıntılar objektif (olduğu gibi) olarak verilir.
4. Amaç sanat yapmak için değil, bir konu hakkında bilgi vermektir.
5. Değişik duyulara seslenen özel ayrıntılar üzerinde durulmaz.
6. Betimlenecek varlığa kişisel duygu ve düşünceler katılmaz.

2.2. Sıfat (Ön Ad)

İsimleri niteleyen ya da belirten sözcüklere sıfat denir.

Sıfatların varlığı isimlere bağlıdır. Bu nedenle sıfatlar tek başına kullanılamaz. Bu açıdan sıfatlar tamlama olarak karışımıza çıkar.

"Güzel kitapları hemen alırım." cümlesinde "güzel" sözcüğü "kitap" isminin özelliğini belirten bir sıfattır. Burada "kitap" isminden önce gelerek onun özelliğini belirtmiş ve sıfat olmuştur. Bu nedenle bir sözcük yalnız başına sıfat olamaz. Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi mutlaka bir isimle kullanılır. Sıfatlar kendi içinde niteleme ve belirtme sıfatları olmak üzere ikiye ayrılır.

2.2.1. Niteleme Sıfatları

Varlıkların yapısal özelliklerini ortaya koyan sıfatlardır.

Niteleme sıfatları isimlerin nasıl olduğunu bildirir ve isme sorulan "nasıl" sorusuna cevap verir.

"Kimsesiz çocuklara yardım edelim." cümlesindeki "kimsesiz" sözcüğü, "çocuklar"ın özelliğini belirtmektedir. Bu cümlede "çocuklar" ismine "nasıl" sorusunu sorduğumuzda "kimsesiz" cevabını almaktayız.

"Siyah gözlükler sana yakışmış." cümlesinde "siyah" sözcüğü gözlüğün yapısal özelliğini anlatan bir sıfattır.

Nasıl gözlük?

Siyah gözlük.

Görüldüğü gibi isme sorulan "nasıl" sorusuna cevap veriyor.

Adlaşmış Sıfat

Bazen kişinin tam olarak bilinmediği ya da niteliğinin vurgulanmak istendiği durumlarda isim söylenmeyip sıfat, ismin yerine geçirilebilir. Bu tür sözcüklere adlaşmış sıfat denir.

Adlaşmış sıfatlar niteleme sıfatlarıyla yapılır.

"Akıllı insanlar kendine güvenir." cümlesinde niteleme sıfatı olan "akıllı" sözcüğü, "Akıllılar kendine güvenir." cümlesinde "insanlar" isminin düşmesiyle adlaşmış sıfat olmuştur.

2.2.2. Belirtme Sıfatları

Varlıkların diğer varlıklarla ilgileri sonucunda aldığı özellikleri belirten sıfatlardır. Belirtme sıfatları varlıkların geçici özelliklerini belirtir. Belirtme sıfatları kendi arasında dört gruba ayrılır.

2.2.2.1. İşaret Sıfatı

Varlıkların bulunduğu yerleri gösteren sıfatlara işaret sıfatı denir.

Bu sıfatlar, söyleyen kişinin, sözünü ettiği nesneye uzaklığına göre değişir.

"Bu kitabı ben aldım." cümlesinde yakındaki kitabı, "Şu kitabı verir misin?" cümlesinde biraz uzaktaki kitabı, "O kitabı getirir misin?" cümlesinde çok uzakta olan ya da sözü edilen kitabı işaret etme anlamı vardır.

Yukarıdaki cümlelerde bulunan "bu, şu, ve o" sözcükleri işaret sıfatıdır. İşaret sıfatları, isme "hangi" sorusunun sorulmasıyla bulunur.

Hangi kitap?

Bu kitap.

2.2.2.2. Sayı Sıfatları

İsimlerin sayısal özelliklerini bildiren sıfatlara sayı sıfatı denir. Sayı sıfatları kendi içinde dörde ayrılır:

2.2.2.2.1. Asıl sayı sıfatları

İsimlerin sayılarını kesin olarak belirten sıfatlara asıl sayı sıfatı denir.

"Üç arkadaş geziye çıktık."

"İzmir'de on gün kalacaktık."

"Bu çantayı ancak iki kişi taşıyabilir."

2.2.2.2.2. Sıra sayı sıfatı

Varlıkların sırasını bildiren sıfatlara sıra sayı sıfatı denir.

Sıra sayı sıfatları isimlere gelen "-ıncı, -inci" ekleri ile yapılır.

"Biz beşinci katta oturuyoruz."

"Buradaki birinci günüm iyi geçmişti."

2.2.2.2.3. Üleştirme sayı sıfatı

İsimlerin eşit paylara ayrılmış olduğunu belirten sıfatlara üleştirme sayı sıfatı denir.

Bu sıfatlar isimlere getirilen "-ar, -er" eki ile oluşturulur.

"Öğrencilere ikişer kitap verildi."

"Her komşuda yarımşar saat kaldık."

2.2.2.2.4. Kesir sayı sıfatı

İsimleri kesirli olarak belirten sıfatlardır.

"Bu işte yüzde yirmi kâr var."

"Yarım kilo kıyma yeter."

2.2.2.3. Belgisiz Sıfat

İsimlerin sayı bakımından belirsizliklerini ifade eden sıfatlara belgisiz sıfat denir.

Bazı işlerde acele edilmeli.

Birkaç arkadaş dışarıda bekliyor.

Hiçbir emek boşa gitmez.

Bütün öğrencileri bahçeye çıkarmışlar.

"Her konuda bilgi sahibi olamayız."

"Bir gün yine karşılaşırız." cümlelerinde altı çizili sözcükler belgisiz sıfatlardır.

Bu sözcükler, isimleri sayıca belirtmişler, ama onların ne kadar olduğunu belirtmemişler.

2.2.2.4. Soru Sıfatı

İsimlerin niteliğini, herhangi bir özelliğini soru yolu ile bildiren sıfatlardır.

"Nasıl şiiirleri beğenirsiniz?"

"Kaçar gün kaldın şehirlerde?"

"Hangi konuyu işleyeceğiz?"

"Kaç soru çözmeli günde?"

2.2.3. Sıfatlarda Küçültme

Sıfat olan sözcüğün anlamında küçültme ya da daralma, "-cık, -ce, (-i)msı, (-i)mtırak" ekleri ile yapılır.

Bu eklerin getirilmesi ile oluşan sıfatlara küçültme sıfatları denir.

"Küçük bir evleri vardı." cümlesinde "küçük" sıfattır ve kendinden sonra gelen ismin niteliğini belirtmektedir.

"Küçücük evleri vardı." cümlesinde "-cik" eki almış "küçücük" sözcüğü de niteleme sıfatıdır. Buradaki "küçücük" sözcüğün "küçük" sözcüğünden farkı, eklendiği ismin anlamında küçültme yapmış olmasıdır.

Küçük ev - küçücük ev

"Ekmek ayvasının eksimsi bir tadı vardı."

"Üzerine mavimtırak bir ceket giymişti."

"Masada kalınca bir kitap duruyordu."

Yukarıdaki cümlelerdeki altı çizili sözcükler küçültme sıfatıdır.

2.2.4. Sıfatlarda Pekiştirme

Sıfatlarda pekiştirme, yani anlamın kuvvetlendirilmesi iki şekilde yapılır: Sıfat olan sözcüğün ünlüye kadarki ilk hecesi alınır, daha sonra "m, p, r, s" harflerinden uygun olanı getirilir. En son da sıfat olan sözcük tekrar yazılır.

Te - r - temiz = tertemiz

"Çocuklar bembeyaz elbiseler giymişlerdi."

"Dümdüz yolda ilerliyorduk."

"Şöyle yemyeşil çimenlerin üzerine uzansam!" cümlelerinde altı çizili sözcükler pekiştirme sıfatıdır.

Sıfat olan sözcüğün tekrar edilmesi ile yapılır.

Örneğin "çeşit" sözcüğünü ele alalım. Bu sözcük tekrar ederek bir ismi nitelediğinde pekiştirme sıfatı olur:

"Çeşit çeşit meyveler vardı masada."

Bu cümlede altı çizili sözler pekiştirme sıfatıdır.

"Bahçede uzun uzun ağaçlar vardı."

"Derin derin ırmaklar aşarak geldik." cümlelerindeki altı çizili sözler pekiştirme sıfatıdır.

2.2.5. Sıfatlarda Derecelendirme

Sıfatlarda derecelendirme "pek, çok, daha, en..." gibi sözcüklerle yapılır.

"Kardeşin onlardan daha akıllı biri." cümlesinde "daha" sözcüğü üstünlük,

"En güzel kitap buydu." cümlesinde "en" sözcüğü en üstünlük,

"Çok güzel çiçekleri vardı." cümlesinde "çok" sözcüğü aşırılık anlamı katmıştır.

3. COŞKU VE HEYECANA BAĞLI ANLATIM – ZAMİR

3.1. Coşku ve Heyecana Bağlı (Lirik) Anlatım

İnsan duygu, düşünce ve hayallerini söz, yazı, resim gibi değişik yollarla ifade eder. Bu ifadeyi bazen anlatma, bazen gösterme, bazen de coşkuyla dile getirme şeklinde yapar. Bu anlatımlarda coşkuyla dile getirme insan hayatında önemli bir yer tutar. Çünkü insanın heyecanlarını ve coşkularını ifade etmek için düzenlenen metinlerde daha çok, coşku ve heyecana bağlı anlatım kullanılır.

Coşku ve heyecana bağlı (lirik) anlatım, üzüntü, sevinç, heyecan, taşkınlık gibi temaların coşkulu bir şekilde ifade edilmesidir. Coşku ve heyecana bağlı anlatım daha çok, şiirde kullanılmıştır.

Farklı sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan edebî anlatım biçimine şiir denir. Şiirin, kendine özgü bir anlatımı vardır. Şiirde dil ve imge aracılığıyla gerçeklik yeniden oluşturulur. Şiirin yoruma açık, yoğun ve özlü bir anlatımı vardır. Şiirde dil, daha çok şiirsel ve heyecana bağlı işlevde kullanılır. Çünkü şiirler daha çok, sevinç, coşku, heyecan, üzüntü, özlem gibi duyguları dile getirmek amacıyla düzenlenir. Şiirde benzetme, kişileştirme, abartma, hatırlatma gibi söz sanatlarından, karşılaştırmalardan, çağrışım gücü yüksek sözcüklerden yararlanılarak imgeler oluşturulur. Sözcükler daha çok, yan

ve mecaz anlamlarıyla kullanılır. Duygu ve çağrışım değeri olan söz ve söz öbeklerine sıkça yer verilir.

Coşku ve Heyecana Bağlı Anlatımın Özellikleri:

- Lirik anlatımda dil "heyecana bağlı işlev"de kullanılır.
- Coşku ve heyecana bağlı anlatım daha çok şiir, roman, hikâye, tiyatro türlerinde kullanılır.
- Öyküleyici anlatımda bir olay ve durumun anlatılması; betimleyici anlatımda kişi, durum ve varlıkların betimlenmesi; lirik anlatımda ise duyguların ifade edilmesi esastır.
- Coşku ve heyecana bağlı anlatımlarda kelimeler daha çok mecaz ve yan anlamda kullanılır.
- Öyküleyici anlatımlarda olay ve durumlar anlatılırken duygusal düşünceler katılmaz. Coşku ve heyecana bağlı anlatımda duygular ve içinde bulunulan ruh hali yansıtılır.

3.2. Zamir (Adıl)

İsim olmadıkları hâlde isim gibi kullanılan, isimlerin yerini tutan kelimelere zamir denir. Zamirler sözcük ve ek durumunda olmak üzere ikiye ayrılır.

3.2.1. Sözcük Hâlindeki Zamirler

Sözcük durumundaki adılar da kendi aralarında şahıs, gösterme, belgisiz ve soru olmak üzere dörde ayrılır.

3.2.1.1. Şahıs (Kişi) Zamirleri

Sadece insan isimlerinin yerini tutan zamirlerdir. Sözü söyleyenle diğerlerini ayırmada kullanılır. Üç tekil, üç de çoğul olmak üzere altı şahıs zamiri vardır. Bunlara kişi adılı da denir. Bu zamirler; "ben, sen, o, biz, siz, onlar"dır.

"Size ben yardım ederim."

"O, sana mektup göndermiş."

Şahıs zamirlerinin yerine kullanılabilen, ama esas olarak şahıs zamirleriyle birlikte kullanılarak cümledeki anlamı pekiştiren "kendî" zamiri vardır. Bu zamire "dönüşlülük" zamiri de denir. Dönüşlülük zamirlerinin asıl görevi anlamı pekiştirmektir.

"Bu kitabı ben yazdım."

"Bu kitabı ben kendim yazdım."

İki cümle arasındaki anlam derecesi açıkça görülmektedir.

3.2.1.2. İşaret (Gösterme) Zamirleri

İsimleri, yerini işaret yoluyla, göstererek tutan zamirlerdir. Gösterme adıları tekil ve çoğul olarak kullanılabılır. Asıl işaret zamirleri "bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar"dır.

"Bu bana dedemden kaldı."

"O dün kapıya bırakılmış."

"Şunlar neden masanın üzerinde duruyor."

"Şu senin değil mi?"

"Bunlar en sevdiğim kitaplarımdır."

İşaret zamirleri varlıkların mesafesini belirtmek için kullanılır.

Yakında olan için: bu

Biraz uzakta olan için: şu

En uzakta olan için: o

işaret zamirleri kullanılır.

"O ve onlar" zamirleri hem işaret hem de şahıs zamiri olarak kullanılabılır. Bu zamirler insan isimlerinin yerine kullanılırsa şahıs, insan dışındaki nesnelerin yerine kullanılırsa işaret zamiridir.

“O, tatilde dayısının yanına gidecek.”

“Onlar, sınıfın en çalışkan öğrencileridir.” cümlelerindeki altı çizili zamirler insanların yerine kullanıldığından şahıs zamiri, “O, okula giderken cebinden düşmüş.”

“Onlar, bayatladığı için çöpe atılacak.” cümlelerindeki altı çizili zamirler, insan dışındaki nesneleri karşıladığı için işaret zamiridir.

3.2.1.3. Belgisiz Zamirler

İsimlerin yerini belli belirsiz, kesin olmayacak şekilde tutan zamirlerdir. Hangi varlığın yerini tuttukları açıkça belli değildir. Bunlara belirsizlik adılı da denir.

Başlıca belgisiz zamirler şunlardır:

“Bazısı, kimi, çoğu, hepsi, birkaçı, birçoğu, tümü, tamamı, herkes, hiçbirisi, biri, falan, şey ...”

“Bana her şey seni hatırlatıyor.”

“Biri bizi gözetliyor.”

“Herkes bu kitabı okusun.”

“Öğrencilerin çoğu Türkçeyi sever.”

“Kimler ödevini yapmamış.”

3.2.1.4. Soru Zamirleri

İsimlerin yerini soru yoluyla tutan zamirlerdir. Esas soru zamirleri “kim” ve “ne” dir. Bunun yanında soru bildiren diğer sözcükler de soru zamiri olarak kullanılabilir.

“Annem sana ne dedi?”

“Bu çocuk da kim?”

“Bu saate kadar nerede kaldın.”

“Şimdi nereye gidiyoruz?”

“Soruların kaçını çözmüş?”

“Bu işi kime danışalım?”

“Hanginiz bu soruyu çözecek.”

Soru zamiri olarak kullanılabilecek diğer sözcükler şunlardır:

“Nere, nereye, nerede, nereden, kime, kimde, kimden, kimi, kaç, kaçımız, hanginiz ...”

3.2.2. Ek Durumundaki Zamirler

3.2.2.1. İyelik Zamirleri

İsmlere getirilerek, onların ait olduğu kişiyi bildiren zamirlerdir.

1. tekil - m

2. tekil - n

3. tekil - ı

1. çoğul - miz

2. çoğul - niz

3. çoğul - ları

“Okulumuz ana yolun kenarındadır.”

“Annesi güzellik salonu açmış.”

Kısacası, isim tamlamalarının tamlananlarında bulunan eklerle iyelik zamiri denmektedir. İyelik ekleri aynı zamanda iyelik zamiridir.

3.2.2.2. İlgi Zamiri

Cümlede daha önce geçmiş bir ismin ya da isim tamlamalarında tamlananın yerini tutan ek hâlindeki “-ki” zamiridir. Bu zamir kendinden önceki kelimeye bitişik yazılır.

“Bizim arabamız sizinkinden eski.”

“Bahçedekiler içeri girsin.”

“Üzerindeki sana çok yakışmış.” cümlesindeki altı çizili sözcüklerdeki “-ki” eki ilgi zamiridir.

4. DESTANSI ANLATIM

4.1. Destansı (Epik) Anlatım

“Epik” kavramı Yunanca “epope” sözcüğünden türetilmiştir. Tarih öncesi dönemlerle ilgili “tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları ele alıp işleyen şiirlere epope (destan) denir. Bu tür metinlerde epik (destansı) anlatımdan yararlanılır.

Destanların büyük bir bölümü yazı öncesi çağlarda oluşmuştur. Bundan dolayı destanlar sözlü verimler arasında yer alır. Hemen bütün toplumlarda destanların önemli bir yeri vardır. Destanlar, millet hayatında derin izler bırakan savaş, göç gibi önemli tarihî ve toplumsal olayların, kahramanlıkların hikâye edildiği şiirlerdir. Epik şiir türü içinde yer alan destanlarda, olağanüstü özellikleri olan kahramanların, tanrıların savaşları yanında, eski çağ insanların yaratılış konusundaki düşünceleri, milletlerin çeşitli özelemleri, hayalleri anlatılır. Destanlar, anlatma ve dinleme ihtiyacından doğmuş, sözlü gelenek içinde ağızdan ağıza aktarılacak gelişimini sürdürmüş ve sonradan yazıya geçirilmiştir.

Destanlar, bir yönüyle halk gözüyle görülüp duyulan olayların, onun hayaliyle ortaya çıkan masallaştırılmış tarihsel metni özelliği gösterir. Destanların olağanüstü öğeler içermesi, onların bütünüyle tarihsel gerçeklerden kopuk olduğu anlamına gelmez. Olağanüstü öğeler bir kenara bırakılacak olursa destanların milletlerin tarihini aydınlatan önemli bir kaynak olduğu görülür.

Türk edebiyatı, destanlar yönüyle oldukça zengindir. Bu destanlarda milletimizin duygu, düşünce, hayal ve inançlarını ve yaşamını türlü yönleriyle görmek mümkündür.

“Bu çocuk, anasının göğsünden ilk sütü emdi ve bir daha emmedi. Çiğ et, çorba ve şarap istedi. Dile gelmeye başladı. Kırk gün sonra büyüdü, yürüdü ve oynadı. Ayakları öküz ayağı gibi [kuvvetli]; beli kurt beli gibi [ince]; omuzları samur omuzu gibi; göğsü ayı vücudu gibi [kuvvetli] idi. Vücudu baştan aşağı tüylü idi. At sürüleri güder, ata biner ve av avlardı. Günlerden, gecelerden sonra yiğit oldu. (Oğuz Kağan bu defa) bir ayı yakaladı. Onu, altın kemeri ile ağaca bağladı ve gitti. Ertesi sabah, tan ağaran çağda yine geldi. Gördü ki canavar ayıyı da almış, götürmüştü. (Bu defa) o ağacın dibinde kendisi durdu. Canavar gelip başı ile Oğuz'un kalkanına vurdu. Oğuz kargı ile canavarın başına vurarak onu öldürdü. Kılıçla başını keserek alıp gitti. Tekrar aynı yere geldiği zaman gördü ki bir sungur (aladoğan) canavarın içerisini (iç organlarını) yemektir. Yay ile, ok ile sunguru öldürdü, başını kesti. Ondan sonra dedi ki: “Canavar geyiği yedi, ayıyı yedi, kargım onu öldürdü. Çünkü kargım demirdendi. Canavarı sungur yedi, yay ve okum onu öldürdü. Çünkü okum bakırdandı.”

Bu metin Oğuz Kağan Destanı'ndan alınmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi destanda olağanüstülükler söz konusudur. Oğuz Kağan'ın, annesini bir kez emdikten sonra çiğ et ve şarap istemesi, kırk gün sonra büyüüp yürümesi gerçek yaşamda rastlanmayan olaylardır.

Yine destanda o dönemde Türklerin ağırlıklı onlarla et yediklerini, demiri ve bakırı işleyip kullandıkları görülmektedir. Bütün bunlar, o dönemde Türklerin sosyal yaşamı, bilim ve uygarlıkta geldikleri düzeyi göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Destanda “ayakları öküz ayağı gibi, beli kurt beli gibi” söz gruplarında gördüğümüz gibi benzetmelerden yararlanılmıştır. Bütün bunlar, Türklerin o dönemde yalın ve işlenmiş bir dil kullandığını gösteren ipuçlarıdır.

ÇANAKKALE ŞEHİTLERİNE

*Ne hayâsızca tehaşşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde -gösterdiği vahşetle- "Bu bir Avrupalı!"
Dedirir: Yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi.
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi. yâhud kafesi!
Vurulmuş tertemiz alnından, uzanmış yatıyor,
Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!
Ey. bu topraklar için toprağa düşmüş, asker!
Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alnı değer.
Ne büyüsun ki kanın kurtarıyor Tevhid'i...
Bedr in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.
Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
"Gömelim gel seni tarihe" desem, sığmazsın.
(Mehmet Akif Ersoy)*

Mehmet Akif Ersoy bu şiirde Türk ordusunun Çanakkale Savaşlarında göstermiş olduğu olağanüstü kahramanlığını, yiğitliğini dile getirmiştir. Bu tür anlatımlara destansı (epik) anlatım adı verilir. Destansı anlatımda dil alıcıyı harekete geçirme işleviyle kullanılır.

Şair, bu şiirde tarihimizde çok önemli yeri olan bir konuyu ele almıştır. O dönemde ülkemizi işgal amacıyla Çanakkale Boğazı'na dayanan Batılı devletlere kahraman ordumuzun verdiği destansı mücadeleyi gözler önüne sermiştir. Bu savaş denk güçler arasında olmamıştır. Türk ordusu kendisinden kat kat güçlü düşman günlerine karşı iman dolu göğsü ile bir ölüm kalım mücadelesi vermiştir. Bunun sonucunda Mehmetçik kanı pahasına yurdunu savunmuş ve düşmanlara geçit vermemiş, bunun sonucunda işgal güçleri geldikleri gibi gitmişlerdir. Şiirde, destansı bir anlatım söz konusu olmakla birlikte şair, şiirin olanaklarından yararlanmış ve anlatımını sanatlı bir dille yapmıştır. Şiir aruz ölçüsüyle yazılmış, beyitler kendi arasında uyaklanmış.

*Nerde -gösterdiği vahşetle- "Bu bir Avrupalı!"
Dedirir: Yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
dizelerinde işgal güçleri yırtıcı, his yoksulu sırtlana benzetilmiştir.*

*Vurulmuş tertemiz alnından, uzanmış yatıyor,
Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!
dizelerinde "hilâl" kelimesi "bayrak", "güneş" kelimesi şehit olan "askerler" in yerine kullanılarak ad aktarması (mecaz-ı mürsel) yapılmıştır.*

*Ne büyüsun ki kanın kurtarıyor Tevhid'i...
Bedr in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.
dizelerinde "Bedr in arslanları" sözüyle Bedir Savaşı'na katılan Müslüman askerler hatırlatılarak telmih sanatından yararlanılmıştır.*

*Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
"Gömelim gel seni tarihe" desem, sığmazsın.
dizelerinde ise şair, şehitlerimizi gösterdiği kahramanlıktan dolayı öylesine yüceltmıştır ki onları ne kabre ne de tarihe sığdırabilmiştir. Bundan dolayı bu dizelerde abartmaya başvurulmuştur.*

Şiirin bütününde Türk askerinin göstermiş olduğu kahramanlığın vurgulanması nedeniyle şiirin dizeleri "Türk askerinin kahramanlığı" teması etrafında örgülenmiştir.

Epik Anlatımla Yazılan Metinlerin Özellikleri

- Etkileyici bir niteliği vardır.
- Destanın türünün yiğitçe havası sezilir.
- Olağanüstü özelliklere sahip kişilerin etrafında gelişen olaylar anlatılır.
- Eylemler ön plandadır.
- Daha çok, tarihî konu ve kahramanlıklar ele alınır.
- Sürekli bir hareket söz konusudur.

- Sözcük yan ve mecaz anlamlarıyla kullanılabilir.
- Anlatımda abartıya başvurulduğu görülür.
- Destan, hikâye, roman, şiir ve tiyatro türündeki eserlerde destansı anlatımdan yararlanılır.
- Koçaklamalar, destanlar, millî marşlar ile kahramanlık şiirlerinde epik anlatıma başvurulur.

Dünya edebiyatında epik anlatımdan yararlanılarak pek çok destan ortaya çıkmıştır. "Türeyiş, Göç, Bozkurt, Oğuz Kağan, Alper Tunga, Şu, Ergenekon, Manas. Satuk Buğra Han. Cengiz Han, Edige" Türklerin doğal destanlarından bazılarıdır.

"Nibelungen Alman, "Odysseia" Yunan, "Cid" İspanyol, Chanson de Roland" Fransız, Gılgamış" Sümer, "Kalevala" Fin, "Ramayana. Mahabarata" Hint," "İgor" Rus, "Şinto" Japon, Şehname İran destanları arasında yer alır. Dünya edebiyatında doğal destanlar yanında yapma destanların da kaleme alındığı görülür: "Kaybolmuş Cennet" Milton, "Kurtanmış Kudüs Tasso, Aennesis" Virgilius tarafından yazılmıştır.

Türk Edebiyatında ise Mehmet Akif Ersoy'un Çanakkale Destanı Kayıkçı Kul Mustafa'nın "Genç Osman Destanı" Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Üç Şehitler Destanı" yapma destanlar arasında yer alır.

5. EMREDİCİ ANLATIM – FİİL (EYLEM)**5.1. Emredici Anlatım**

Kesinlik, vazgeçilmezlik, emir ve yasaklamalar içeren cümlelerde emredici anlatım söz konusudur. "Zincir takmadan yola çıkmayınız!", "İnşaata beresiz girilmez!" cümleleri emir ve yasaklar içermesi nedeniyle emredici anlatıma örnektir.

Emredici anlatımın söz konusu olduğu cümleler, bir işin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin talimatlar içerir. "Emniyet kemeri takmadan yola çıkmayınız!" cümlesinde yolcuları emredici bir anlatımla yönlendirme söz konusudur. "Sen zor durumda olanlara yardım et ki başkaları da sana zor gününde yardım etsin, sözü bir deneyimi emredici bir dille ifade etmektedir.

Karşılıklı konuşmalarda da emredici anlatımdan yararlanılır. Bir babanın çocuğuna, "Bugün mutlaka dükkâna uğra!" sözünde emredici anlatıma başvurulmuştur. Örneklerde de görüldüğü gibi emredici anlatımda dil, alıcıyı harekete geçirme işleviyle kullanılır.

*"Veysel der kafanı nafiye yorma
Dünya fani değil çöküp oturma
Adım at ileri avara durma
Yoldaş ol refaha kavuşanlara"*

Bu dördlükte şair, okurlarla dinleyicilere öğüt vermektedir. Bunu yaparken de "kafanı yorma, çöküp oturma, adım at, avara durma, yoldaş ol" gibi emredici ifadelerden yararlanmıştır.

Bu dördlüğün ilk iki dizesinde şair, boş oturma'nın doğru olmadığını belirtmiş, dünyanın geçici olduğunu ileri sürüp bir kenara çekilmenin yanlış bir tutum olacağını vurgulamıştır. Üçüncü ve dördüncü dizelerde ise şair, insanların hep ileri doğru adım atması gerektiğini, kalkınmanın yolunun çalışmaktan geçtiğini söylemiştir. Bunun yanında şair okurları refaha, mutluluğa ve zenginliğe ulaşan insanların izinden gitmeleri gerektiğini öğütlemiştir.

Dördlükteki dizelerde de görüldüğü gibi emredici anlatımların öğretici, öğütleyici ve açıklayıcı yönlerinin olması nedeniyle

bu tür cümlelerde fiil cümlelerine yer verildiği, emir kipiyle çekimlenen fiillerden sık sık yararlanır.

Emredici Metinlerin Özellikleri

- Öğretici, açıklayıcı ve öğüt verici yönleri ağır basar.
- Trafik kuralları ile kimi eşyaların ve ilaçların kullanma kılavuzları, yemek tarifleri emredici anlatıma örnek olarak verilebilir.
- Sosyal yaşamın düzenlenmesinde yararlanır.
- Dil, alıcıyı harekete geçirme işleviyle kullanılır.

5.2. Fiil (Eylem)

İsimler varlıkları, kavramları karşılayan sözcüklerdir. Fiiller ise hareketleri, oluşları, durumları karşılar. Fiiller genel olarak mastar hâlinde ifade edilir. Mastar hâlinde bir hareketin adı olurlar: "yürümek, olmak, düşünmek vs."

5.2.1. Fiil Çekimi

Fiillerin kip ve şahıs bildirecek biçimde düzenlenmesine fiil çekimi denir. Fiil çekiminde kip mutlaka bulunur, ancak şahıs bazen bulunmayabilir. Fiil çekiminin daha iyi anlaşılabilmesi için kip ve kişi kavramları üzerinde durmak gerekir.

5.2.2. Fiillerde Kip

Eylemlerin bir hareketi, oluşu, durumu ortaya koyuşu farklı şekillerde olur. Bazen bunlar bir başkasına haber verme şeklinde aktarılır, bazen bir koşula bağlanır, bazen istenen bir durum anlatılır. Buna fiilin kipi denir.

Türkçede kipler iki grupta incelenir. Bunlar haber kipleri ve dilek kipleridir.

5.2.2.1. Haber (Bildirme) Kipleri

Çekiminde kesin bir zaman ifadesi olan fiiller haber kipindedir. Haber kiplerinin beş çekimi vardır. Bunları çekimleriyle birlikte gösterelim.

5.2.2.1.1. Bilinen Geçmiş Zaman

Eylemin yapılışının kesin olarak bilindiğini gösteren kiptir.

Bu kip "-dı, -di, -du, -dü; -tı, -ti, -tu, -tü.." eki ile yapılır. Türkçede üçü tekil, üçü çoğul olmak üzere altı kişi vardır. Bu kişilere göre örnek bir çekim yapalım.

Kal-dı-m
Kal-dı-n
Kal-dı
Kal-dı-k
Kal-dı-nız
Kal-dı-lar

Görüldüğü gibi fiiller altı kişiye göre çekimlenir.

5.2.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Bildirilen işin yapıldığını, başkasından duyma şeklinde anlatan kiptir.

Bu çekimin eki "-mış, -miş, -muş, -müş"tür.

Dal - mış - ım
Dal - mış - ın
Dal - mış
Dal - mış
Dal - mış - ız
Dal - mış - ınız
Dal - mış - lar

5.2.2.1.3. Şimdiki Zaman

Eylemin söylendiği anla yapıldığı anın bir olduğunu gösterir.

Bu çekimin eki "-yor"dur.

Alış - (i)yor - ım

Alış - (i)yor - ın

Alış - (i)yor

Alış - (i)yor - ız

Alış - (i)yor - ınız

Alış - (i)yor - lar

Parantez içinde gösterilen yardımcı ses, ünlüyle biten fiillerde görülmez: "uyu - yor"

Fiile şimdiki zaman anlamı veren bir diğer ek de "-makta, -mekte" dir. Mastar ekiyle "-de" hal ekinin kaynaşmasından oluşan bu ek günümüzde tamamen şimdiki zaman anlamı veriyor.

Ver - mekte - y - ım

Ver - mekte - ın

Ver - mekte

Ver - mekte - y - ız

Ver - mekte - ınız

Ver - mekte - lar

5.2.2.1.4. Gelecek Zaman

Eylemin, söylendiği andan sonra yapılacağını ifade eden kiptir.

Bu çekimin eki "-acak, -ecek"tir.

Bul - akan - ım (bulacağım)

Bul - akan - ın

Bul - akan

Bul - akan - ız (bulacağınız)

Bul - akan - ınız

Bul - akan - lar

Not : "k" sesinin "ğ"ye dönüştüğüne dikkat etmelisiniz.

5.2.2.1.5. Geniş Zaman

Fiilin herhangi bir zamanda yapılabildiğini gösteren kiptir.

Bu çekimin eki "-r, -ar, -er"dir.

Koş - ar - ım

Koş - ar - ın

Koş - ar

Koş - ar - ız

Koş - ar - ınız

Koş - ar - lar

5.2.2.2. Dilek (İsteme) Kipleri

Bu kiplerde zaman anlamı yoktur. Bu kipler bir isteği, arzuyu vs. bildirir. Örneğin; "gitmeliyim" sözünde bu işin ne zaman yapılacağı değil, gitmenin arzu edildiği anlatılmak isteniyor. Dilek kiplerinin dört çekimi vardır.

5.2.2.2.1. Gereklilik Kipi

Eylemin yapılması gerektiğini anlatan kiptir.

Al - malı - y - ım

Al - malı - ın

Al - malı

Al - malı - y - ız

Al - malı - ınız

Al - malı - lar

Gereklilik kipi bazen cümleye ihtimal anlamı katar.

"Soruları bir saatte çözmeliyiz." cümlesine gereklilik anlamı katan kip,
"Soruları şimdiye kadar çözmüş olmalı." cümlesine ihtimal anlamı katmıştır.

5.2.2.2. Şart Kipi (Dilek-Koşul)

Bazı cümlelerde dilek, bazılarında koşul anlamı katan fiil çekimlidir.

Sor - sa - m
Sor - sa - n
Sor - sa
Sor - sa - k
Sor - sa - nız
Sor - sa - lar

Şart kipi cümleye bazı anlamlar da katar.

"Şu işler bir bitse de rahatlasak." cümlesinde istek,
"Balkona çıkarsa beni görecekti." cümlesinde koşul anlamı verir.

5.2.2.3. İstek Kipi

Fiillere "-a, -e" eki getirilerek yapılır.

Sev - e - y - im (-eyim)
Sev - e - sin
Sev - e
Sev - e - lim
Sev - e - siniz
Sev - e - ler

Bunlardan en çok birinci tekil ve birinci çoğul şahıslar kullanılır.

"Sizinle sonra görüşelim."

"Ben de sizinle geleyim." cümlelerinde bu kipi görüyoruz.

5.2.2.4. Emir Kipi

Eylemin yapılması gerektiğini buyruk şeklinde bildiren çekimdir. Birinci tekil ve birinci çoğul şahsın emir çekimi yoktur. Emir kipinin çekimi kişi ekleri ile yapılır.

1. tekil kişi .....
2. tekil kişi Koş
3. tekil kişi Koş - sun
1. çoğul kişi .....
2. çoğul kişi Koş - un (koş - unuz)
3. çoğul kişi Koş - sunlar

Görüldüğü gibi emir kipinin birinci tekil ve birinci çoğul şahıslarında çekimi yoktur.

"Bu soruları hemen çöz."

"Gelin de yaptığınıza bir bakın." cümlelerinde altı çizili fiiller emir kipiyle çekimlenmiştir.

5.2.3. Fiil Çekimlerinde Olumsuzluk

Fiillerin olumsuzluğu olduğu gibi olumsuzluğu da vardır. Fiillerin olumsuz biçimleri, kip eklerinden önce "-ma, -me" olumsuzluk ekinin getirilmesiyle yapılır.

Ara - dı - m	}	ara - <u>ma</u> - dı - m
Bil - miş - sin	}	bil - <u>me</u> - miş - sin
Bak - acak	}	bak - <u>ma</u> - y - acak
Koş - malı - y - ım	}	koş - <u>ma</u> - malı - y - ım

Not: Fiillerin olumsuz çekiminde geniş zaman farklı özellik gösterir. Geniş zaman çekiminde olumsuzluk eki, kaynaşmış olarak karşımıza çıkar.

Gül - er - im	gül - <u>me</u> - m
Gül - er - sin	gül - <u>mez</u> - sin
Gül - er	gül - <u>mez</u>
Gül - er - iz	gül - <u>me</u> - y - iz
Gül - er - sin - iz	gül - <u>mez</u> - siniz
Gül - er - ler	gül - <u>mez</u> - ler

5.2.4. Fiil Çekimlerinde Soru

Fiil çekiminin soru şekli "mı, mi" soru eki ile yapılır.

Fiil çekiminde "mi", bazen kip ekiyle kişi eki arasında, bazen kişi ekinden sonra gelir.

Bildin	bildin mi?
Bilmişsiz	bilmiş miyiz?
Biliyorsun	biliyor musun?
Bilmeliyim	bilmeli miyim?
Bilsek	bilsek mi?
Bileyim	bileyim mi?

5.2.5. Fiillerde Anlam (Zaman) Kayması

Fiil çekimlerinde kullanılan kip ve zaman ekleri her zaman kendi anlamlarında kullanılmaz. Bu ekler birbirlerinin yerlerine de geçebilir. Bu durum sadece kip ekleriyle değil, cümlelerin anlamıyla da ilgilidir.

Cümlede yüklem çekimlendiği kip veya zamanla işin yapıldığı kip veya zamanın farklı olmasına anlam kayması denir.

"Babamlar geliyor." cümlesinde şimdiki zaman eki "-yor" kendi anlamında kullanılmıştır. Eylemlerin söylenme ve yapılma zamanı aynıdır.

"Babamlar yarın geliyor." cümlesinde ise "-yor" eki kullanılmış, fakat ek kendi anlamında değildir. Çünkü eylem "şu an" yapılmıyor, "sonra" yapılacaktır. O hâlde bu cümlede şimdiki zaman, gelecek zamanın yerine kullanılmıştır.

"Pazar günleri balık tutmaya gidiyor." cümlesinde fiil şimdiki zamanla çekimlenmiş; ama yüklem bildirdiği eylem her pazar yapılıyor yani tekrar ediyor. Öyleyse şimdiki zaman geniş zamanın yerine kullanılmıştır.

"O, henüz çok küçük yaşta annesini kaybediyor." cümlesinde fiil şimdiki zamanla çekimlenmiş, iş geçmiş zamanda olmuş.

"Bu soruları daha sonra çözeriz." cümlesinde fiil geniş zamanda çekimlenmiş, iş gelecek zamanda yapılacaktır.

"Keloğlan'ın yolu bir gün bir kasabaya düşer." cümlesinde geniş zaman, geçmiş zaman yerine kullanılmıştır.

Bazı cümlelerde ise haber kipleri dilek kiplerinin yerine kullanılır. "Bu cami de Selçuklulardan kalma bir eser olacak." cümlesinde gelecek zaman, gereklilik kipi (olmalı) anlamında kullanılmıştır.

5.2.6. Ek Fiil (Ek Eylem)

Mastar olarak bir anlamı olmayan, isim ve isim soylu sözcüklere gelerek onları cümlede yüklem olarak kullandıran ve çekimlenmiş fiillere gelerek bileşik çekimli fiiller oluşturan "imek" fiiline ek fiil denir. Ek fiilin iki görevi vardır:

İsim soylu sözcükleri yüklem yapmak.

Ek fiil, isim soylu sözcükleri yüklem yaparken dört kip ekin-den yararlanır. Bu kip ekleri şunlardır:

5.2.6.1. Bilinen geçmiş zaman (idi)

İsimlere (-idi) eki getirilerek yüklem yapılır. Özneyi oluş üzerinde gördüğünü anlatır.

Çalışkandım (çalışkan - i di - m)

Çalışkandın

Çalışkandı

Çalışkandık

Çalışkandınız

Çalışkandılar

"Metin çalışkandı." cümlesinde "çalışkan" sözcüğü ek fiilin görülen geçmiş zamanı ile yüklem olmuştur.

5.2.6.2. Öğrenilen geçmiş zaman (imiş)

Öznenin başkasından duyulan bir oluş içinde bulunduğunu gösterir.

Çalışkanmışım (çalışkan - i miş - ler)

Çalışkanmışsın

Çalışkanmış

Çalışkanmışız

Çalışkanmışsınız

Çalışkanmışlar

Bu da zamire, edata vs. eklenebilir.

"Metin çalışkanmış." cümlesinde "çalışkan" sözcüğü ek fiilin öğrenilen geçmiş zamanı ile yüklem olmuştur.

5.2.6.3. Şart kipi (ise)

İsimlere getirilen (-ise) eki cümleye koşul anlamı katar.

Çalışkansam (çalışkan - ise - m)

Çalışkansan

Çalışkansa

Çalışkansak

Çalışkansanız

Çalışkansalar

"Metin ya çok çalışkansa." cümlesinde "çalışkan" sözcüğü ek fiilin şart kipi ile yüklem olmuştur.

5.2.6.4. Geniş zaman

Bu zaman çekiminde ek fiil diğer çekimlerinde olduğu kadar belirgin değildir. Diğerleri, eklendiği sözcükten "idi", "imiş", "ise" diye ayrılabilirdi hâlde, geniş zamanda ayrılmaz.

Çalışkan - im

Çalışkan - sın

Çalışkan - dır

Çalışkan - ız

Çalışkan - sınız

Çalışkan - ırlar

"Metin daha çalışkandır." cümlesinde "çalışkan" sözcüğü ek fiilin geniş zamanı ile yüklem olmuştur.

5.2.7. Ek Fiilin Olumsuzu

Ek fiille çekimlenmiş sözcüklerin olumsuzu "değil" sözcüğü ile yapılır.

Çalışkandım

çalışkan değilim.

Çalışkanmış

çalışkan değilmiş.

Çalışkansa

çalışkan değilse.

Çalışkanım

çalışkan değilim.

Yukarıdaki örneklerde ek fiilin olumsuz çekimi görülmektedir. Diğer fiillerin "-ma, -me" ile ek fiilin "değil" ile olumsuz yapılması, ek fiilin bulunmasını oldukça kolaylaştırır.

"Kısa sürede eve vardı."

"Sınıfta on kişi vardı." cümlelerinde altı çizili sözcüklerden hangisinin ek fiil aldığını bulmak için cümleleri olumsuz yaparız. Birinci cümledeki yüklemi,

"Kısa sürede eve varmadı." şeklinde olumsuz yapılabilir. İkinci cümledeki yüklemi, "Sınıfta on kişi varmadı." şeklinde söylenemeyeceğine göre, ikinci cümle ek fiil almıştır.

5.2.8. Ek fiilin Soru Şekli

Bu fiilin soru şekli de diğer fiillerde olduğu gibi "mi" ile yapılır. "mi" sözü isimle ek fiil arasına girerek kullanılır.

Çalışkanım

çalışkan mıyım?

Çalışkanmış

çalışkan mıymış?

Çalışkandım

çalışkan mıydım?

Ek fiilin ikinci görevi birleşik zamanlı fiillerin oluşmasını sağlamaktır.

5.2.9. Birleşik Zamanlı Fiiller

Basit zamanlı fiil, fiilin tek bir zaman veya kip bildirecek şekilde çekimlenmesiydi. Birleşik zamanlı fiil ise, fiilin birden çok kip ve zaman bildirecek biçimde çekimlenmesiyle oluşur. Basit çekimli fiillere ek fiilin getirilmesiyle yapılır. Birleşik zamanlı fiiller üç grupta incelenir.

5.2.9.1. Hikâye Birleşik Zaman

Fiilin basit çekiminden sonra ek fiilin "idi" şekli getirilerek yapılır.

gel - miş - idi - m } gelmiştim örneğinde, fiilin çekimini adlandırırken "gelmek fiilinin öğrenilen geçmiş zamanının hikâyesi" deriz.

Biliyorduk (bilmek fiilinin şimdiki zamanının hikâyesi)

Bildiydik

Bilmiştik

Bilirdik

Bildiydik

Bilmeliydik (bilmek fiilinin gereklilik kipinin hikâyesi)

Bilseydik

Bileydik

5.2.9.2. Rivayet Birleşik Zaman

Fiilin basit çekiminden sonra ek fiilin "imiş" şekli getirilerek yapılır.

gel - ecek - imiş - m } gelecektim

Biliyordum (bilmek fiilinin şimdiki zamanının rivayeti)

Bilecektim

Bilmiştum

Bilirdim

Bilmeliymişim (bilmek fiilinin gereklilik kipinin rivayeti)

Bilseymişim

Bileymişim

5.2.9.3. Şart Birleşik Çekim

Fiilin çekiminden sonra ek fiilin "ise" şekli getirilerek yapılır.

Bil - ecek - ise } bilecekse

Biliyorsan (bilmek fiilinin şimdiki zamanının şartı)

Bildiyse

Bilmişse

Bilirdi

Bilirse

Bilmeliyse (bilmek fiilinin gereklilik kipinin rivayeti)

5.3. Fiilimsiler

Fiillerden türemiş olmakla birlikte bir fiil gibi çekimlenemeyen olumlu, olumsuz şekilleri yapılabilen ve cümlede isim, sıfat, zarf gibi görevlerde kullanılan sözcüklerdir. Fiilimsiler üç grupta incelenir.

5.3.1. İsim – Fiil

Fiillere "-mak, -mek", "-ma, -me", "-ış, -iş, -uş, -üş" eklerinin getirilmesiyle yapılır.

"Kitap okumayı severim."

"Soru çözmek zevkli bir uğraş."

"Onun şir okuyuşunu görmeliydiniz." cümlelerindeki altı çizili sözcükler isim - fiildir.

Bazı sözcükler aslında isim-fiil ekleriyle türediği hâlde, zamanla isimleşmiş, yani fiilimsi özelliğini kaybetmiş olabilir.

"Biraz daha yemek alabilir miyim?"

"Bu kazmayı içeri götür."

"Derste yağış türlerini inceledik."

cümlelerinde altı çizili sözcükler isim-fiil değildir. Artık bir kalıcı isim oluşturmuştur.

5.3.2. Sıfat – Fiil

Fiillere "-an, -ası, -mez, -ar, -dik, -ecek, -miş" eklerinin getirilmesiyle yapılır. Sıfat fiiller çoğunlukla sıfat görevinde kullanılır.

"Görünen köy kılavuz istemez."

"Öpülesi elleri vardı analarımızın."

"Bu şehirde anlaşılmaz olaylar oluyor."

"Görür gözüm görmez oldu."

"Size biraz bilinmedik fıkralar anlatayım."

"Çözülecek soruları da yanında getir."

"Kızarmış ekmekler ne güzel kokuyor." cümlelerinde altı çizili sözcükler sıfat-fiildir.

Kimi zaman sıfat-fiiller çekimli fiillerle karışabilir.

"Gideceğim bu şehirden artık."

"Gideceğim herkes tarafından biliniyor."

cümlelerinde altı çizili sözcüklerin yazılışları aynıdır. Ancak birincisinde,

"Ben gideceğim" ifadesi olduğundan çekimli fiildir. İkincisi ise "Benim gideceğim" anlamında olduğundan, yani fiilin sonunda iyelik eki kullanıldığından fiil, sıfat-fiildir.

5.3.3. Bağ - Fiil (Zarf - Fiil)

Fiillere, bağ-fiil eki dediğimiz eklerin getirilmesiyle yapılır. Bağ - fiiller cümlede genellikle zarf olarak kullanılır.

"Çalışınca elbette başarılı olursun."

"Gittikçe artıyor yalnızlığımız."

"Okumadan nasıl karar verebilirim?"

"Eve gidip gelecekti."

"Kitap okurken sanki kendinden geçmişti."

"İçeri girer girmez konuşmaya başladı."

"Gözlerimin içine bakarak konuşuyordu."

"Bu şehre geleli tam altı yıl olmuştu."

"Kardeşim yanıma koşa koşa gelmişti."

cümlelerinde altı çizili sözcükler bağ - fiildir. Görüldüğü gibi yüklem durumunu ya da zamanını bildirerek onun zarfı olmuşlardır.

5.4. Fiilde Çatı

Çekimli bir fiilden oluşan yüklem nesne ve özneye göre gösterdiği durumlara çatı denir. Bundan hareketle, yüklem

isim soylu sözcüklerden oluştuğu cümlelerde çatının aranmayacağını söyleyebiliriz.

Çatı; yüklem nesne ve özneye ilgisi olduğundan, sorularda karşımıza çoğu kez, nesne-yüklem ve özne-yüklem ilişkisi olarak çıkar.

5.4.1. Nesne - Yüklem İlişkisi

Fiiller nesne alıp almamalarına göre değişik şekillerde adlandırılır. Bunları dört grupta inceleyebiliriz.

5.4.1.1. Geçişli Fiil

Nesne alabilen fiillerdir. Bir fiilin nesne alıp almadığının nasıl anlaşılacağını cümle öğelerinde "nesne" konusunda işlemiştik. Buna göre, fiil nesne alıyorsa geçişli olacaktır. Örneğin;

"Öğretmen konuyu çok güzel anlattı."

cümlesinde "anlattı" yüklemidir; "öğretmen" öznedir. Nesneyi bulmak için "Öğretmen neyi anlattı?" diye soruyoruz. "Konuyu" cevabı geliyor. Öyleyse yüklem nesne almıştır; "anlatmak" fiili geçişli bir fiildir.

Fiilin geçişli olması için cümlede mutlaka nesnesinin bulunması gerekmez. Bazen fiil geçişli olduğu hâlde cümlede nesne kullanılmamış da olabilir. Örneğin;

"Durakta tam iki saat beklemiş."

cümlesinde "bekledim" yüklemine "Neyi beklemiş?" diye sordumuzda cümlede herhangi bir ögenin cevap vermediğini görüyoruz. Ancak biz cümleye "onu" gibi bir nesne ilâve edebiliriz. Öyleyse bu cümlemin yüklemi geçişlidir, ancak cümlede nesne yoktur.

Böyle cümlelerde bir tür "gizli nesne" nin varlığı söz konusudur. Bu durumun görüldüğü cümleleri daima "onu" sözüyle kontrol edin, çünkü bu söz yalnızca nesne olabilir.

5.4.1.2. Geçişsiz Fiil

Nesne almayan fiillerdir. Bu fiillerin yüklem olduğu cümlelere dışarıdan da herhangi bir nesne getirilemez.

Örneğin;

"Küçük çocuk bütün gün uyudu."

cümlesinin yüklemine "Neyi uyudu, kimi uyudu?" diye sordumuzda mantıklı bir soru olmadığını görüyoruz. Çünkü bu fiil nesne almaz; yani geçişsizdir.

5.4.1.3. Oldurgan Fiil

Fiiller değişik eklerle çatı özelliğini değiştirebilir. Bu durumda "oldurganlık, ettirgenlik" durumu ortaya çıkar.

Fiilin bazı ekleri alarak geçişsiz durumdan geçişli duruma gelmesine "oldurganlık" diyoruz.

"Yemek pişti."

cümlesinde "yemek" özne, "pişti" ise yüklemidir. Nesne aldığı için "pişti" eylemi geçişsizdir.

"Yemeği pişirdi."

cümlesinde "o" gizli özne, "yemeği" nesne, "pişirdi" ise yüklemidir. Bu cümlede "pişirmek" eylemi, "-ir" ekini alarak "pişirmek" şekline gelmiş ve geçişli olmuş. İşte bu örnekte olduğu gibi fiillerin "-r, -t, -dır, -tır" eklerini alarak geçişsiz durumdayken geçişli olmalarına oldurganlık denir.

5.4.1.4. Ettirgen Fiil

Bu tür fiillerde işi özne bir başkasına yaptırır. Ayrıca geçişli bir fiilin tekrar geçişli hâle gelmesi söz konusudur.

"Köpeği üzerimize saldırttı."

cümlesinde "saldırma" işini yapan "köpektir", özne ona işi yapmasını söylemiştir. Ayrıca geçişli olan "sal" fiili "-dır ve -t" eklerini alarak tekrar tekrar geçişli yapılmış, geçişlilik derecesi artırılmıştır.

"Odayı güzelce temizletti."

"Babam kendisine koltuk yaptırdı."

"Bütün ışıkları kapattırdı."

cümlelerinde altı çizili fiiller "-t, -tır, -dır" eklerinden birini alarak geçişlilik derecesini artırmış ve ettirgen fiil olmuştur.

Ettirgenlik daha çok öznenin durumuyla ilgilidir.

5.4.2. Özne - Yüklem İlişkisi

Öznenin yüklemle ilişkisi dört grupta incelenir.

5.4.2.1. Etken Fiil

Yüklem durumundaki fiilin bildirdiği işi, öznenin kendisi yaparsa fiil etkindir. Örneğin;

"Elbiselerini dolaba güzelce yerleştirdi."

cümlesine "Yerleştiren kim?" diye sorduğumuzda "o" cevabı geliyor. Yani özne, yüklem bildirdiği işi kendisi yapmıştır. Öyleyse fiil etkindir.

"Sokaklar bir bir sessizleşti."

"Camii çocuklar kırımsı."

"Türkiye geleceğe emin adımlarla yürüyor."

"Gençlik çok iyi yetişmeli."

"Ülkemizi çok seviyoruz."

"Annem bize börek yaptı."

"Ayva çiçek açtı."

cümlelerinin yüklemli de etken fiildir. Çünkü bu cümlelerin hepsinde işi yapan, gizli veya açık bir özne vardır.

5.4.2.2. Edilgen Fiil

Fiilin bildirdiği işi özne değil de başkası yapıyorsa, özne bu işten etkileniyorsa, fiil edilgendir. Bu fiiller, etken fiillere "-l-" ve "-n-" eklerinin getirilmesiyle yapılır. Etken fiilin nesnesi olan öge, fiil edilgen yapıldığında özne durumuna geçer ve bu özneler "sözde özne" adı verilir.

Örneğin etken fiilde örnek verdiğimiz cümleyi edilgen yapıalım;

"Elbiseler dolaba güzelce yerleştirildi."

cümlesini incelersek; "yerleştirildi" yüklemidir. "Yerleştirilen ne?" diye sorduğumuzda "elbiseler" öznesi cevap veriyor. "İşi yapan kim?" diye sorduğumuzda, "başkası" cevabı gelir. Yani işi yapan özne değil, başkasıdır. Çünkü dolaba kendi kendisine yerleşmez. Öyleyse fiil edilgendir, öznesi de sözde öznedir.

"Sokaklar temizlendi."

"Öğrenciler tiyatroya götürüldü."

"Seçim sonuçları açıklandı."

"Futbol maçı ertelendi."

"Alt yapı çalışmaları kısa sürede bitirildi."

cümlelerinde fiiller "-l veya -n" eklerinden birini alarak türemiş ve edilgen olarak kullanılmıştır.

5.4.2.3. Dönüşlü Fiil

Fiilin bildirdiği işi özne kendi üzerinde yapıyorsa, yani özne hem işi yapan, hem de yaptığı işten etkilenirse, bu anlamı veren fiil dönüşlüdür. Dönüşlü fiiller de etken fiillere "-l-" ve "-n-" ekleri getirilerek yapılır.

"Her sabah ılık suyla yıkanır."

cümlesinde "yıkama" işini öznenin kendi üzerinde yaptığı bellidir. Dolayısıyla fiil dönüşlüdür.

"Aynanın karşısında saatlerce taranmış."

"Yazılıdan zayıf alınca üzüldü."

"Toplantıdaki sözünden alındın mı?"

"Okulu bitirince hayata atıldım."

cümlelerindeki altı çizili fiiller "-l veya -n" eklerini alarak dönüşlü fiil olarak kullanılmıştır.

5.4.2.4. İşteş Fiil

En az iki özne tarafından yapılabilen fiillerdir. Bu fiiller, fiillere "-ş-" eki getirilerek türetilir. Bazı fiiller ise kök olarak "-ş-" ile bitmiştir ve işteş özellik gösterir. İşteş fiiller işin yapılışına göre iki grupta incelenir.

Karşılıklı yapıma bildirir: Yüklem durumundaki fiilin anlamında öznelerin işi birbirlerine karşı yaptıkları görülür.

"İki yıldır yazışıyoruz."

cümlesine baktığımızda "yazışmak" eyleminin kişilerin karşılıklı yaptıkları bir iş olduğunu görürüz. İki kişi birbirine yazmaktadır.

"Ülkeler sonunda anlaştı."

"Gereksiz yere şoförle tartışmış."

"Rehber öğretmenimle görüştüm."

cümlelerindeki altı çizili yüklem karşılıklı yapılan işteş fiillerdir.

Birlikte yapıma bildirir: Bunlarda özneler işi birbirlerine karşı değil hep birlikte yaparlar. Yani karşıdan bir hareketin olduğu görülmez.

"Kuşlar yem kabının başına üşüştü."

cümlesinde "üşüşme" işini kuşlar hep birlikte yapmışlardır.

"Kelebekler özgürce uçuyor."

"Analar şehitlere ağlaşıyor."

"Çocuklar kırlarda koşuyor."

cümlelerindeki yüklem birlikte yapıma bildiren işteş fiillerdir.

"Çocuklar servise son anda yetiştiler."

cümlesinde de yüklem birlikte yapıma bildirir, ancak biz buna işteş diyemeyiz. Çünkü işteş fiiller, tek özne tarafından gerçekleştirilemez. "Bir çocuk servise son anda yetişti." cümlesinde olduğu gibi bir özne tek başına yüklemdeki işi yapabiliyorsa orada işteşlik yoktur.

6. ÖĞRETİCİ ANLATIM – ZARF (BELİRTEÇ)

6.1. Öğretici Anlatım

Öğretici anlatımla oluşturulan metinler, açıklama, aydınlatma, bilgi verme amaçlarıyla yazılır. Bu metinlerde söz sanatlarına, dilin bünyesine mal olmamış yan anlam ifade eden kelime ve kelime gruplarına yer verilmez. Öğretici metnin anlaşılması ve yorumlanması için okuyucunun verilen bilgiyi kavrayabilecek birikime sahip olması gerekir.

Öğretici anlatımın kullanıldığı metinlerde anlatım nesnel özellik taşıyor, açıklık ve kesinlik önemlidir. Alanında gerekli bilgi birikimine sahip kimseler tarafından hemen anlaşılacak şekilde metinler oluşturulur. Yazar, konuyu duygularını işe karıştırmadan açıklamaya çalışır. Grafik, plan, çizelge, tablo vb. dil dışı öğeler ve konu ile ilgili terimlerin kullanılması da söz konusudur.

Türk Edebiyatında "Taziyetname"

Türk edebiyatında ölüm temasının işlendiği belli başlı edebî türler; "sagu", "ağıt" ve "mersiye"dir. Bununla beraber ölümle ilgili olduğu hâlde üzerinde pek fazla durulmayan bir tür daha vardır ki o da "taziyetname'dir. Taziyetname bir mektup türüdür; vefat eden birinin yakınına, akrabasına başsağlığı dilemek amacıyla yazılır. Muhtevalarına bakıldığında bir çeşit mensur mersiye niteliğindedir.
(Dr. Ömer Çakır)

Bir makeden alınan bu metinde yazar, edebiyatımızda "taziyetname" diye bir tür olduğunu söylüyor ve bu türün özellikleri ile ilgili bilgiler veriyor. Bu bilgiler ansiklopedik bilgiler olarak değerlendirilir. Metine yazarın kendi bakış açısı hâkim değildir. Metinde yazar, "Taziyenamer"le ilgili yalnızca kanıtlanabilir yani nesnel bilgiler vermektedir. Metinde dil, göndergesel işlevde kullanılmıştır.

Amacı bilgi vermek olan edebiyat türleri öğretici, didaktik sözcükleriyle açıklanır. Türk edebiyatında öğretici eserlerin ilk örneklerini Uygur metinlerinde görürüz. Daha sonra Yusuf Has Hacıp'in "Kutadgu Bilig", Edip Ahmet Yükneki'nin "Atabetü'l-Hakayık" adlı eserleri öğretici nitelikler taşır. Orta Asya döneminde Ahmet Yesevi'nin "Hikmetleri de öğretici eserler arasına girer. XIII. yüzyıl Anadolu'sunda yazılmış eserlerin hemen hepsi öğretici niteliktedir. İçlerinde en ünlü örnek Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin "Mesnevi" adlı eseridir. Osmanlı dönemi Türk edebiyatında Ahmedîyye, Muhammedîyye gibi eserler, Kâbusname benzeri ahlak kitapları öğretici bir amaca dayanır.

Tanzimat'tan sonra ise edebiyatın toplumu, insanları eğitmek için bir araç olduğu kabul edilir. İlk çeviri roman olan "Telemak" bile öğretici niteliğinden dolayı Türk okuruna sunulur.

Öğretici Anlatımın Özellikleri

- Dil, "göndergesel" işlevde kullanılır.
- Söz sanatlarına, dilin bünyesine mal olmamış yan anlam ifade eden kelime ve kelime gruplarına yer verilmez.
- Verilen bilgiler örneklerle ve tanımlarla pekiştirilir.
- Daha çok nesnel cümleler kullanılır.
- Açıklama, aydınlatma, bilgi verme amaçlarıyla yazılır.
- Öğretici metnin anlaşılması ve yorumlanması için okuyucunun verilen bilgiyi kavrayabilecek birikime sahip olması gerekir.
- Gereksiz söz tekrarı yapılmaz.
- Ses akışını bozan, söylenmesi güç sesler ve kelimeler yoktur.
- Dil ve ifade sade, gösterişsiz ve pürüzsüzdür.
- Düşünce ve duygular kısa ve kesin ifadelerle dile getirilir.
- Bu anlatım türü daha çok ansiklopedilerde ve ders kitaplarında kullanılır.
- Tarihî metinler, felsefi metinler, bilimsel metinler ve diğer öğretici metinlerde kullanılır.

7. AÇIKLAYICI ANLATIM

Açıklayıcı yazılarda bir sorun ortaya konur. Bu yazılar, sorunu ortaya koyan cümle veya cümlelerle başlar. Sorunu çözümleyen açıklamalar, örnekler, karşılaştırmalar ile devam eder. Özetleyip veya yargı bildiren ifadelerle sonuçlanır.

Açıklayıcı anlatımla oluşturulan metinlerde, dilin göndergesel işlevinde ve kelimelerin gerçek anlamlarında kullanılmasına özen gösterilir. Açıklayıcı anlatımda kesin ve açık ifadenin önemi büyüktür. Tanımlama, açıklayıcı betimleme, sınıflandırma; örneklendirme, benzerlik ve karşıtlıklardan yararlanılarak metinler düzenlenir. Bu metinlerde ifadenin açık olması gerekir.

Açıklayıcı anlatımda konunun iyi kavranması ve yazının ana düşüncesinin iyi tespit edilmesi çok önemlidir. Edinilen bilgilerin doğru ve düzenli olarak verilmesi gerekir. Gerekliğinde istatistik, levha, grafik, resim gibi gereçlerden; konu ayrıntılarıyla açıklanırken örneklerden ve karşılaştırmalardan yararlanılır. Açık, anlaşılır, sade ve süssüz bir anlatım seçilir.

Günlük hayatımızda sık sık başvurduğumuz açıklama öğretmek amacıyla kaleme alınan fıkra, makale, deneme, sohbet, eleştiri vb edebî yazılarda kullanılan bir anlatım türüdür. Herhangi bir konuyu geliştirmek ve anlaşılır hâle getirmek istiyorsak mutlaka açıklama yapmak gerekir. Açıklama sonucunda "niçin" ve "nasıl" sorularına cevap bulunarak üzerinde durulan konu aydınlığa kavuşturulur.

Açıklama anlaşılır ve inandırıcı bir ifadeyle anlatılmalıdır. Bir eserde okuyucuya yararlı olan bir şeyler yoksa okur ondan uzaklaşır. Bu noktadan hareket edersek yararlılık bir esere estetik yani sanatsal bir değer katar. Güzellik, sanat eserlerinin içeriği ile ilgilidir. Okur, bir eserden okudukları ile hayata bakar, bu bakışını genişletir. Bu sayede ondan yarar sağlar.

Bu parçada yazar, sanat eserlerinde yararlılık konusu hakkındaki düşüncelerini açıklıyor. Sözlerini "yapıtlara sanatsal nitelik kazandıran şeyin faydacılık olduğu" düşüncesinde birleştiriyor. Bu düşüncüyü en net şekilde "yararlılık bir esere estetik yani sanatsal bir değer katar." sözleriyle ortaya koyuyor. Sanatta yararlılığın ise içerikle ilgili olduğunu söylüyor.

Bu parçada yazar dili, göndergesel işlevde kullanmıştır. Metne yazarın bakış açısı yansımıştır. Yazar, metinde bir konuda bilgi vermenin yanında, bir ana düşünce etrafında cümlelerini sıralamıştır. Cümleleri kuralıdır. Anlaşılır bir dil kullanmıştır.

Açıklayıcı Anlatımın Özellikleri

- Dil, "göndergesel işlev"de kullanılır.
- Söz sanatlarına, sözcüklerin mecaz ve yan anlamlarına yer verilmez.
- Dil ve ifade sade, gösterişsiz ve pürüzsüzdür.
- Yazarın bakış açısı metne yansır.
- Daha çok, fıkra, makale, deneme, sohbet, eleştiri vb. edebî yazılarda kullanılır.

8. TARTIŞMACI ANLATIM

Tartışmacı anlatımda düşünce ve kanıları değiştirmek söz konusudur. Anlatıcı öne sürülen düşünce, duygu ve kanılara katılmıyorsa onları inceler, değiştirmek ister. Karşı çıkış, değiştirmek istemiş, değiştirmek istediklerinin yerine ileri süreceği görüşler yeni bir anlatım biçimini gerektirir.

Tartışmacı anlatım biçiminde düşüncüyü geliştirirken ilişki kurma, karşılaştırma, kanıtlama ve tanık gösterme gibi yöntemlerden birine ya da birkaçına başvurulur. Metinlerde birbirine karşıt iki düşünce ele alınabileceği gibi bir düşüncenin iki yönü de ele alınıp işlenebilir. Bir düşüncenin doğrulanması, savunulması ya da bir düşünceye karşı çıkılması amaçlanan metinlerde iki görüş vardır. Bunlar tez ve antitez olarak tanımlanır. Tez, karşı çıkılan görüştür. Antitez ise yazarın bu düşünceye karşı ortaya koyduğu görüştür. Yazar iki görüşü birbirine bağlamak için. "ama, fakat, lakin, ancak, yalnız, oysa" gibi karşıtlık bağlaçlarından faydalanır. Metin savunma amaçlıysa önce savunulan görüş ortaya konur. O hâlde, çünkü, öyleyse gibi destekleme, açıklama bağlaçları kullanılır.

Tiyatro mu, yoksa orta oyunu mu üstün? Bence tiyatro orta oyunundan üstün bir sanattır. Orta oyununda sadece güldürür vardır. Amaç seyirciyi sadece güldürmektir. Bu da söz oyunları ile yer yer kaba sözlerle gerçekleştirilir. Seyirci kulağa hoş gelen sözlerle sadece güler, eğlenir. Tiyatro öyle değildir. Çünkü tiyatro çok boyutlu bir sanattır. O kimi zaman güldürür, kimi zaman ağlatır. Güldürürken de ağlatırken de seyirciyi eğitir, ona bir şeyler verir. Çünkü amacı insana bir şeyler katmaktır. Bu da onun orta oyunundan üstün olduğunu göstermektedir.

Bu parçada yazar, tiyatronun ortaoyunundan daha üstün olduğunu anlatırken tartışmacı anlatımdan yararlanmıştır. Yazar, önce kendi görüşünü vermiş, daha sonra da bu görüşü kanıtlayıp düşüncelerini sıralamıştır.

Tartışmacı Anlatımın Özellikleri

- Dil, "göndergesel" işlevde kullanılır.
- Düşünce ve duygular kısa ve kesin ifadelerle dile getirilir.
- Tartışmacı anlatımda okurla sohbet ediyormuş gibi bir dil kullanılır. Yazar düşüncelerini soru cevaplarla ortaya koymaya çalışır.
- Açıklayıcı anlatımda bir düşünce verilir. Tartışmacı anlatımda ise düşünceye okurun inandırılmasına çalışılır.
- Dil ve ifade sade, gösterişsiz ve pürüzsüzdür.
- Gereksiz ifadeler yer verilmez.
- Karmaşık ve anlaşılması güç cümleler kullanılmaz.
- Ses akışını bozan, söylenmesi güç sesler ve kelimeler yoktur.
- Savunulan ve karşı çıkan görüşlere yer verilir.
- İki farklı bakış açısının olduğu konular bu türde işlenmeye daha elverişlidir.
- Fıkra, deneme, makale, röportaj gibi öğretici metinlerde kullanılır.
- Yeteneğe, bilgi ve deneyime göre yöntem belirlenir.
- Eleştirici bir bakış açısı kullanılır.

9. KANITLAYICI ANLATIM

9.1. Kanıtlayıcı Anlatım

Ortaya atılan herhangi bir konu, düşünce, görüş veya yargının okuyucu veya dinleyiciye kanıtlanma (ispatlama) yolu ile anlatılması için uygulanan bir anlatım türüdür. Genellikle makale, eleştiri, röportaj gibi yazılı; konferans, açık oturum, münazara gibi sözlü anlatımlarda kullanılır. Bu tür anlatımda, önce ortaya atılmış ve kanıtlanması gereken bir konu bulunmalıdır. Bu konu bütün yönleriyle tanıtılır ve sonra konunun kanıtlanmasına geçilir. Bu safhada elde bulunan her türlü belge, başkalarının konu ile ilgili görüşleri, eğer yapıldıysa deney ve gözlem sonuçları birer kanıt olarak ortaya sürülür. Kısaca kanıtlayıcı anlatım inandırma, aydınlatma, bir başkasına kendi görüşünü kabul ettirmenin bir toplamıdır.

Konuşan ve yazan kişi, konuyu, sınırlandırarak ve bakış açısını belirleyerek ortaya koyar. Kanıtlayıcı metinlerde kavramların tanımlanması ve açıklanması önemlidir. Okuyucuyu veya dinleyiciyi ikna etmek, düşündürmek ve yazıda üzerinde durulmak istenen konudan uzaklaşmamak için bazı kelime, kelime öbeği veya cümleler aralıklarla tekrar edilir. Konuşmacı ve yazar, üzerinde durduğu konuyu aydınlatmak ve düşüncelerini kabul ettirmek için örneklerle başvurur; konuyu aydınlatmak maksadıyla farklı kişilerin düşüncelerine müracaat eder.

Öteden beri tartışılmalıdır şiirin başka bir dile çevrilip çevrilmeyeceği. Kendine özgü bir yapısı olduğundan zordur şiir çevirmek. Anlamlamanın okur merkezli olması, bir dildeki

ses ve biçimin diğer dilde yakalanmasının çok zor olması, dillerin sözcüklerinin her zaman birbirini karşılamıyor olması şiir çevirisini zorlaştıran etkenlerdir. Jean Cocteau, "Şiir öyle ayrı bir dildir ki başka hiçbir dile çevrilemez hatta yazılmış görüldüğü dile bile." sözüyle bu gerçeği ortaya koyuyor.

Bu parçada yazar, "şiirin, yapısı gereği, çevirisinin zor olduğu" düşüncesini ileri sürmüştür. Bunu inandırıcı kılmak için de kendisiyle aynı doğrultuda düşünen Jean Cocteau adlı sanatçının sözünden yararlanmış, yani onu tanık olarak göstermiştir.

Yazar, kimi zaman da örneklerle de başvurarak düşüncesini inandırıcı kılar. Sanatçı, güzelliği yaratan değil, keşfeden adamdır. Çünkü sanat zaten var olan bir niteliği, güzelliği araştırmaktır. Sözel geliş güzel bir ağacın resmini yaparak yahut kelimelerle tasvir ederek güzele ulaşamaz. Ağaç sadece bir işarettir. Güzelliğe bu işareten hareketle ulaşmak gerekmektedir. Duyularımızla kavradığımız güzel ağaç, biz farkında değilizdir ama, sürekli değişme hâlinindedir. Gerçek güzelliği, ağacın değişen niteliklerinde değil, değişmeyen özündedir.

(Beşir Ayvazoğlu)

Bu parçanın ilk cümlesinde yazar, sanat konusunda bir düşünce ileri sürmüştür. Yazar bu cümlede sanatçının yeni bir güzellik ortaya koymadığını, yani güzelliği yaratmadığını, aksine bir güzelliği keşfettiğini, dolayısıyla sanatın bir çeşit "güzelliği keşfetmek" olduğunu söylüyor. Bunu da ağaç örneğini vererek kanıtlamaya çalışıyor.

Kanıtlayıcı Anlatımın Özellikleri

- İnandırma, aydınlatma, kendi görüşünü kabul ettirme amaçlanır.
- Kavramları tanımlama ve açıklama önemlidir.
- Okuyucu ve dinleyiciyi ikna etmek, düşündürmek ve üzerinde durulan konudan uzaklaşmamak için bazı kelime, kelime grubu ve cümleler tekrar edilir.
- Konuşmacı ve yazar konuyu aydınlatmak maksadıyla farklı kişilerin düşüncelerine başvurur.
- Sözcükler ve sözcük grupları gerçek anlamında kullanılır.
- Dil, "göndergesel" işlevde kullanılır.
- "Tanımlama, örneklendirme, karşılaştırma, tanık gösterme, sayısal verilerden yararlanma" gibi düşünceyi geliştirme yollarından faydalanılır.
- Kanıtlayıcı anlatımda hitap edilen toplumun kültür düzeyi ve beklentileri önemlidir.

9.2. Zarf (Belirteç)

İsimlerin varlıkları ya da kavramları karşılar. Fiillerin ise hareketleri, oluşları karşılar.

Varlıkların nasıl belli nitelikleri varsa, fiillerin de belli nitelikleri vardır. İsmi niteliğini bildiren sözcüklere sıfat demiştik. Fiillerin niteliğini bildiren sözcüklere de zarf denir.

"Güzel bir kitap okuyorum."

cümlesinde "güzel" sözcüğü "kitap" isminin niteliğini bildiriyor, onun nasıl olduğunu açıklıyor. Öyle ise bu sözcük sıfat görevindedir.

Aynı sözcük;

"Bu kitap daha güzel görünüyordu."

cümlesinde "görünmek" fiilinin nasıl olduğunu bildiriyor. İşte bu durumda "güzel" sözü zarftır.

Zarflar kendi içinde beşe ayrılarak incelenir:

9.2.1. Durum Zarfları

Fiilin durumunu yani nasıl yapıldığını bildiren sözcüklerdir. Fiile sorulan "nasıl" sorusuna cevap verir.

"Kardeşim, hızlı koşardı."

Bu cümlede "hızlı" sözcüğü "koşmak" eyleminin durumunu anlatmaktadır. Bunu eyleme sorduğumuz "nasıl" sorusu ile bulabiliriz.

"Mobilyalar çok yeni görünüyordu."

– Nasıl görünüyor?

– Yeni görünüyor.

"Derdini iyi anlatırsan çözüm bulursun."

"Neden çok sessiz konuşuyorsun?"

cümlelerinde altı çizili sözler durum bildiren zarflardır.

9.2.2. Zaman Zarfı

Fiilin yapılma zamanını bildiren sözcüklere zaman zarfı denir. Zaman zarfları fiile sorulan "ne zaman" sorusuna cevap verir.

"İzmir'den dün geldim."

cümlesinde "dün" sözcüğü,

"Bu konuyu akşam konuşalım."

cümlesinde "akşam" sözcüğü,

"O erken kalkar, geç yatar."

cümlesindeki "erken ve geç" sözcükleri fiile sorulan "ne zaman" sorusuna cevap veren zaman zarflarıdır.

9.2.3. Yön Zarfı

Fiilin yöneldiği yeri bildiren sözcüklere yön zarfı denir. Yön zarfları ek almadan kullanılır ve fiile sorulan "nereye" sorusuna cevap verir. Bunlar "aşağı, yukarı, içeri, dışarı, ileri, geri, öte, beri" sözcükleri eylemin yönünü belirttiğinde yön zarfı olur.

"İsterseniz aşağı inelim."

cümlesinde, fiile "Nereye inelim?" diye sorarsak, "aşağı" cevabı gelir.

Bu sözcük ek almadan da kullanıldığına göre yön zarfıdır.

Eğer cümle,

"İsterseniz aşağıya inelim."

şeklinde olsaydı, sözcük isim görevinde kullanılmış olacaktı.

Çünkü ikinci cümlede sözcük, çekim eki alarak kullanılmıştır.

aşağı - aşağıya

Aşağı inecek misiniz?

Öte git de rahatlayalım.

Geri gelmeyi düşünüyorlar mı?

Beri gel de ne ezdiğine bak.

İleri git, sonra tekrar gelirsın.

Dışarı çıkarsan üşürsün.

İçeri gir de, biraz konuşalım.

cümlelerinde altı çizili sözcükler yön zarflarıdır.

9.2.4. Miktar Zarfları

Fiilleri miktar bakımından sınırlandıran sözcüklerdir. Miktar zarfları diğer zarflardan farklı olarak fiilin, sıfatın, zarfın miktarlarını da bildirir. Miktar zarfları fiile sorulan "ne kadar" sorusuna cevap verir.

"İstanbul'da çok gezdiniz mi?"

cümlesinde "gez" fiiline "ne kadar" sorusunu sorarsak "çok" cevabı gelir. İşte fiilin miktarını bildiren bu sözcük zarftır.

Bu tür zarflar sıfata sorulan "ne kadar" sorusuna da cevap verebilir. Örneğin;

"Çok güzel bir evi vardı."

cümlesinde "ev" isimdir. "Nasıl ev?" diye sorarsak "güzel" sıfatı cevap verir. "Ne kadar güzel?" diye sorarsak "çok" cevabı gelir. İşte sıfatın derecesini bildiren "çok" sözcüğü zarftır. Çünkü burada çok olan güzelliştir.

Bu tür zarflar, başka bir zarfın derecesini de bildirebilir. Bu durumda zarfa sorulan "ne kadar" sorusuna cevap verir.

"Çok hızlı koşuyor."

cümlesinde "koşuyor" fiildir.

"Nasıl koşuyor?" diye sorarsak "hızlı" zarfını buluruz.

"Ne kadar hızlı?" diye sorduğumuzda ise "çok" cevabı gelir.

Zarfın derecesini bildiren bu sözcüğe de zarf diyoruz.

"O, bu derse pek çalışmadı."

"Pek sağlam bir ayakkabıya benzemiyor."

"Pek akıllısın sen de!"

"Ne kadar" sorusu elbette sadece zarfı buldurmaz.

"Fazla mal göz çıkarmaz."

cümlesinde altı çizili sözcük "mal" isminin miktarını bildirdiği için sıfattır. Çünkü isimlerin zarfı olmaz.

9.2.5. Soru Zarfı

Cümlelerde zarfları bulmak için kullandığımız sorular vardır.

"Sizi nasıl tanımam?"

"Gittiği yerden ne zaman dönecek?"

"Ne kadar hızlı yürüyor?"

"Neden söz vermesine rağmen gelmiyor?"

"Ne konuşup duruyorsun ki?"

cümlelerinde altı çizili sözcükler soru zarfıdır.

10. DÜŞSEL (FANTASTİK) ANLATIM

Düş ya da rüyâ, uyurken zihinde beliren olayların, düşüncelerin bütününe verilen isimdir. Düş kelimesi gerçek olmayan şeyler için, imge için de kullanılır. Gerçekleşmesi istenen şeyler, umutlar için de düş kelimesi kullanılabilir. Düşsel kelimesi ise düşünle ilgili olan, hayali şeyler için kullanılır. Bu yüzden düşsel ya da fantastik anlatım gerçek olmayan, hayalî anlatım demektir.

İmgeye dayalı, hayali, olağanüstü olayların anlatımında düşsel (fantastik) anlatımdan yararlanılır. Düşsel ya da fantastik anlatımda olay, konu ve kişiler olağanüstü niteliklere sahiptir. Bu anlatım türünde hayal ürünü olaylar belli bir plan çerçevesinde anlatılır.

Düşsel (fantastik) anlatımda zaman ögesi bazen "zaman ötesi" bir özellik gösterir; belirli veya belirsiz olabilir. Örneğin masallarda zaman ögesi "bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde", "zamanın birinde" gibi sözlerle ifade edilir. Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere düşsel anlatımda söz konusu olan zaman hayali bir zamandır.

Düşsel (fantastik) anlatımda mekân gerçekte olmayan, gündelik yaşamda ulaşma olanağı bulunmayan, olağanüstü bir yerdir. Kimi zaman Kaf Dağı'nın ardıdır, kimi zaman periler ülkesidir, kimi zaman da devlerin, cinlerin yaşadığı hayali bir yerdir. Söz konusu mekân, anlatıcının hayal dünyasında yarattığı bir mekândır.

Olay, yer, kişi ve zaman da çoğunlukla hayalidir. Zaman zaman gerçek yaşamdan kişiler olsa bile bu kişiler, yaptıklarıyla ve nitelikleriyle gerçek olmayan kişilikler hâline bürünür. Düşsel (fantastik) anlatımda insan dışındaki varlık ya da kavramlar kişileştirilebilir. Örneğin masallarda bütünüyle hayal ürünü olan bir kişi çok zor bir işi başarır. Bunu yaparken de çoğu zaman olağanüstü özellikleri olan, büyüleyici bir kişiliğe bürünür.

Düşsel öğelerin egemen olduğu fantastik romanlarda kahramanların şeytanla, meleklerle, vampirlerle veya daha başka türden hayali varlıklarla konuşması, onlarla etkileşim içinde bulunması söz konusudur.

Düşsel (fantastik) anlatımlarda olaylar -bütünüyle hayal ürünü olsa da- yaşadığımız dünyanın koşullarına uydurulmuş, gerçek bir zemine oturtulmuş olaylardır. Aynı şekilde kişiler de yaşadığımız dünyanın gerçeklerine göre oluşturulmuş kişilerdir.

Düşsel (fantastik) anlatım, masallarda, korku romanlarında, bilim kurgu romanlarda ve filmlerde sıkça kullanılan bir anlatım yöntemidir. Bilim kurgu romanlarında ise bilimsel merak ile hayalin yani düşün iç içe geçtiği bir anlatım vardır.

"Ne istiyorsunuz?" diye sorudu Mrs. Ttt. "Siz bir Marslısınız!" Adam gülümsedi. "Bu kelime kesinlikle size bildik değil. Bu bir dünya deyimi." Başıyla adamlarını işaret etti. "Biz Dünya'danız. Ben kaptan Williams. Mars'a ineli henüz bir saat olmadı. İşte buradayız. İkinci Mars Seferi! Bir ilk Mars Seferi yapılmıştı ama başına ne geldi bilmiyoruz. Her neyse işte buradayız. Ve siz de karşılaştığımız ilk Marslısınız!"

"Marslı mı?" Kadın, kaşlarını kaldırdı. "Demek istediğim şu, güneşten bu tarafa dördüncü gezegende yaşıyorsunuz, değil mi?" "Çok basit!" diye tersledi kadın onu süzerek "Ve biz - Kaptan Tombul, pembe elini göğsüne bastırdı - biz de Dünya'danız. Değil mi beyler?" "Evet, efendim!" dedi bir koro. "Burası Tyrr gezeni" dedi kadın, "Eğer asıl adını kullanmak isterseniz..." (Ray Bradbury)

Rad Brabury'nin "Mars Yıllıkları" adlı yapıtından alınan bu parçada Marsla geçen bir olay anlatılmış. Burada düşsel (fantastik) anlatım söz konusudur. Düşsel (fantastik) anlatımda yazar, düş gücünün sınırsız olanaklarından yararlanarak okurun zihninde yeni ufuklar açmaya çalışır ki bu metinde de yapılmış. Yazarın amacı, okuru bir tür düşsel yolculuklara çıkarmak, gerçek yaşamda göremediği ve bilincine varamadığı şeyleri ona göstermektir. Bu parçada büyüleyici, düşsel mekânlarda geçen olaylar işleniyor. Yazar, ortaya koyduğu kurgu ile okurlarını günlük yaşamdan, yaşamın gerçeklerinden uzaklaştırıyor. Onların hayali bir dünyada dolaşmasını, dünyanın sıkıntılarından bir süreliğine olsa uzak kalmasını sağlıyor. Böylece yazar, gerçek dünyanın ötesinde alternatif, düşsel bir dünya oluşturuyor.

11. GELECEKTEN SÖZ EDEN ANLATIM - EDAT, BAĞLAÇ

11.1. Gelecekte Söz Eden Anlatım

Yaşadığımız andan daha ilerideki zaman dilimini gelecek olarak ifade ederiz. Zaten "gelecek" kelimesi, zaman bakımından ileride olan, daha gelmemiş, yaşanacak zamanlar için kullanılır. Gelecekte söz eden anlatıma da geleceğe yönelik duygu, düşünce ve beklentilerin dile getirildiği anlatım diyebiliriz.

Gelecekte söz eden anlatımda yazar, daha sonra olacak olaylar hakkında öngörülerde, tahminlerde bulunur. Gelecekte haber verir. Gelecekte söz eden kimi metinlerde bilimsel verilerden yararlanılabilir. Bazılarında ise anlatılanlar bütünüyle bilim kurgudan ve kehanetten ibarettir.

Gelecekte söz eden anlatım, fallarda, burçlara yönelik tahminlerde, bilim kurgu romanlarında, meteorolojik tahminlerde kullanılır. Gelecekte söz eden anlatımlarda henüz olmamış ancak olacak, olabilecek, olması muhtemel ya da olması istenen şeyler anlatılır.

Gelecekte söz eden anlatımların özünde varsayım ve tahminde bulunma vardır. Bu tür anlatımların yapıldığı metinlerde olasılık ve tahmin bildiren "olasıdır, olacaktır, olabilecektir, belki, ihtimal ki, büyük olasılıkla" gibi sözlerden yararlanılır.

Gelecekte söz eden anlatımın sınırlarını yazarın düş gücü çizer. Bu açıdan bu anlatım türünde yazarın düş gücü öne çıkar. Gelecekte söz eden anlatım, yazara alabildiğine özgürlük tanıyan bir anlatım şeklidir. Bu anlatımda yazar, gelecekte gerçekleşmesini beklediği bir olayı sınırlarını kendisi çizerek anlatır.

Gelecekte söz eden anlatım, bilimsel öngörülerde söz konusu olabileceği gibi öykü ve romanlarda da yazar, geleceğe yönelik düşüncelerini, planlarını veya beklentilerini anlatabilir.

Gelecekte söz eden anlatımda tercih edilen fiiller ya gelecek zaman kipiyle çekimlenir ya da fiil başka bir kipte olsa bile gelecek zaman kipi anlamını taşır. Gelecekte söz eden anlatım, daha çok, "roman, hikâye, tiyatro, deneme, şiir" gibi edebiyat ürünlerinde kullanılır.

Tüm bunlardan yola çıkarak gelecekte söz eden anlatımın özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Beklentiler, tahminler ve varsayımlar üzerine kurulur.
- Olandan çok, olması istenen veya beklenen olaylar anlatılır.
- Verilerden yola çıkılarak geleceğe yönelik tahminlerde bulunulur.
- Yaşanan andan daha sonraki bir zamanda gerçekleşecek olay ve durumlardan söz edilir.
- Anlatımda kullanılan fiiller ya gelecek zaman kiplidir ya da fiilin kipi, gelecek zaman anlamı taşır.

Bundan elli yıl sonra, dünyanın yüzde 80'inde ulaşım sorunu olmayacak. Her ülke, metro sistemini mükemmel bir hâle getirecek. Şimdiki yollar ise insanların çok daha iyi bir hayat sürmesi için kullanılacak. Hava trafiği biraz yoğunlaşacak ancak, şimdiki trafiğe göre çok rahat olacak. 10 kişiden 7'sinin uçan arabası olacak. Ancak özel bir sistem sayesinde, hava trafiği diye bir sorun söz konusu bile olmayacak. Şehirlerarası yolculukların hepsi, özel uçaklarla yapılacak.

Yazar, bu parçada geleceğe yönelik tahminlerini, beklentilerini dile getirmiştir. Gelecekte söz eden anlatımın bir özelliği olarak bu parçada anlatılanlar içinde bulunduğumuz zamandan daha sonraki bir zaman dilimini kapsamaktadır. Yazar geleceğe yönelik hayal ve düşüncelerini şimdiden açıklamıştır.

Gelecekte söz eden anlatım ile düşsel anlatım kimi zaman karıştırılabilmektedir. Bu iki anlatım arasındaki benzerlik ve farklılıklar şunlardır:

- Her iki anlatımda da yazar, kendi zihninden geçenleri dile getirir.
- Her iki anlatımda da yazarın, kendi düş dünyasındakiler yer alır.
- Gelecekte söz eden anlatımda her ne kadar, olması istenen olaylar anlatılmak istense de gerçeklerden yola çıkılarak tahminler dile getirilir. Bu açıdan, gelecekte söz eden anlatımın gerçeğe daha yakın olduğu söylenebilir.
- Düşsel anlatımda yazar, gerçeklikle ilgisi olmayan, kurmaca olayları, durumları, kişileri, zamanları ve mekânları dile getirir. Buradan hareketle düşsel anlatımın kullanıldığı metinlerin gerçekle bağının olmadığı ya da bu bağın son derece zayıf olduğu söylenebilir.

11.2. Edat (İlgeç)

Kendi başına bir anlamı olmayan, diğer söz ve söz öbekleriyle kullanıldığında anlam kazanan sözcüklerdir.

Kimi edatlar cümlede tek başına kullanılıyor olsa bile, anlamlı olması ancak cümle içinde kullanılmasına bağlıdır.

"İçin, kadar, göre, doğru, sonra, dolayı, beri, gibi, yalnız, ile..." belli başlı edatlardır.

Edatlar, sözcük türü olarak bağlaçlara yakın olduğundan bazen onlarla karıştırılabilir. Önce karışan edatlardan başlayarak önemli olanları inceleyelim.

Edat olarak cümlede değişik anlamlar verecek biçimde kullanılır. Daha çok kendinden önceki sözcüğe eklenerek "-le, -la" biçiminde görülür.

"Almanya'ya uçak ile gidecekmış."

cümlesinde araç bildirir.

"Yarın arkadaşlar ile balığa gideceğiz."

cümlesinde birliktelik bildirir.

"Davranışının doğru olmadığını güzellikle anlat."

cümlesinde durum bildirir.

Burada "ile"nin edat ve bağlaç oluşu arasındaki ayrımı da belirtelim.

Cümlede "ile" sözünün olduğu yere "ve" sözünü koyduğumuzda anlam bozukluğu oluyorsa "ile" edat; olmuyorsa bağlaçtır.

"Ben öykü ile şiiri çok severim."

cümlesinde "ile" bağlaçtır. Çünkü bu cümlede "öykü - şiir" sözcüklerini birbirine bağlamıştır. Ayrıca bu cümlede "ile" yerine "ve" sözcüğü getirilebilir:

"Ben öykü ve şiiri çok severim."

Ama;

"Ben yıllardır öykü ile uğraştım."

cümlesinde "ile" sözcüğü yerine "ve" getiremeyiz:

"Ben yıllardır öykü ve uğraşırım."

Görüldüğü gibi "ile" yerine "ve" getirilemiyor. Demek ki bu cümlede "ile" edattır.

Bunların dışındaki edatları cümlelerle gösterelim.

"Buz gibi limonatayı içiverdi."

"Bu hediye etmek için mi aldın?"

"Aslında onun kadar çalışmadım."

"Sabaha doğru eve varabildi."

"Şimdiye dek hiçbir konuda başarılı olmadım."

"O günden sonra Ayhan ile hiç görüşmedim."

cümlelerindeki altı çizili sözcükler edattır.

11.3. Bağlaç

Kendi başına bir anlamı olmayan, cümlede eş görevli söz ya da söz öbeklerini hatta cümleleri birbirine bağlayan sözcüklerdir.

Bağlaçlar edatlardan farklı olarak cümle içinde bağladıkları sözlerin görevlerinde herhangi bir değişme yapmazlar, cümleden çıkarıldıklarında anlamda değişme olsa bile bozulma olmaz.

Kimi bağlaçlar bağlayacakları sözcüklerin arasında kullanılır.

"Çiçekçiden karanfil ve gül aldım."

Kimi bağlaçlar cümleleri birbirine bağlar:

"Eve gidiyorum, ama yine geleceğim."

cümlesinde "ama" bağlacı iki cümleyi birbirine bağlamıştır.

"Kitabı verdi, fakat geri almadı."

"Ankara'ya gitmedim, çünkü işim düşmedi."

"Pek dikkat çekmedi, oysa güzel bir filmi."

"İki yıldır hiç görmedim, yalnız arada bir telefonlaşıyoruz."

"Hem koşuyor hem bize lâf yetiştiriyordu."

"Ya işinizi güzelce yapın ya da bu işten vazgeçin."

"Üniversiteyi bitirdi, hatta öğretmenliğe bile başladı."

Bu bağlaçların dışında özelliği olan, yazımı yönünden eklerle karışan bağlaçlar da vardır. Bunların en önemlileri "de" ve "ki" bağlaçlarıdır.

Edatlarla ya da diğer sözcük türleriyle karışan bağlaçlar da vardır. Bunlar "yalnız, ancak, bir, tek" gibi edatlardır. Bu sözcükler kullanıldıkları cümlelerde "sadece" anlamını veriyorlarsa edat; "fakat" anlamını veriyorlarsa bağlaç görevindedirler.

Bunları cümleler üzerinde gösterelim.

"O kadından şikâyet eden yalnız sen değilsin."

"Benim sözümü bir sen dinlemezsin zaten."

"Bu odaya ancak beş kişi sığar."

"Tek bu olay değil, daha birçok sebep var beni kızdırıyor."

cümlelerinde altı çizili sözcükler "sadece" anlamına geldikleri için edat göreviyle kullanılmışlardır. Aynı sözcükleri değişik görevlerde de kullanabiliriz.

"Ben gelirim, yalnız yol parasını siz ödersiniz."

"Söylediklerine inanmıyorum, ancak benim yapabileceğim bir şey yok."

cümlelerinde altı çizili sözcükler "fakat" anlamına geldiklerinden bağlaç olarak kullanılmışlardır.

12. SÖYLEŞMEYE BAĞLI ANLATIM

İki veya daha fazla kimsenin, bir konu üzerinde, karşılıklı konuşturulmasına söyleşmeye bağlı (diyalog) anlatım" denir. Söyleşmeye bağlı anlatımda iki kişinin karşılıklı konuşmasına "diyalog", kişinin kendi kendine yaptığı konuşmaya ise "monolog" denir.

Söyleşmeye bağlı anlatım bulunulan mevki, bağlam ve konuşulan kişiye göre değişebilir. Çünkü kişi, yakınlarıyla daha rahat ve içten konuşabilirken resmî bir kurumda ciddi bir üslupla konuşmak zorunda kalır. Televizyonlardaki söyleşmeye dayalı programlar tartışma sanat ve spor programlarıdır. Bu programların her birinde farklı söyleşme şekli olabilir. Birisinde bir yönetici eşliğinde ve masa etrafında 3-5 kişinin bir konu hakkında doğaçlama yoluyla söyleşmesi olabilirken diğerinde iki kişi sırayla bir konu hakkında önceden yaptıkları hazırlıklar doğrultusunda konuşabilirler.

Söyleşmeye Bağlı Anlatımın Kullanıldığı Metin Türleri

"Sohbet, diyalog, mülâkat, röportaj, roman, hikâye, tiyatro, manzum hikâye" gibi türler söyleşmeye bağlı anlatım çevresinde oluşur. Bu metinler daha çok. "diyaloglardan oluşur. Ancak bu metinlerdeki kahramanların iç konuşmaları "monologlara dayanır.

Bir mülâkatta, röportajda ya da sohbette yalnızca konuşma varken tiyatrodan hem konuşma hem de konuşmanın bağlamı vardır. Söyleşmenin yeri, zamanı, biçimi, sahneye giriş - çıkış gibi unsurlar belirtilir. Tiyatronun en belirgin yönlerinden biri de göstermeye dayalı olmasıdır. Tiyatro, olayı anlatmaz; gösterir.

Söyleşmeye Bağlı Anlatımın Özellikleri

➤ Jestler, mimikler ve bedensel davranışlar anlatımı destekler.

- Karşılıklı konuşmaların seviyesi, bağlama ve konuşan kişilere göre değişir.
- Görme ve işitme duyularıyla ilgili ayrıntılardan yararlanılır.
- Vurgu ve tonlama anlatımın etkisini artırır.
- Söyleşmenin yeri, zamanı, biçimi, sahneye giriş, sahneden çıkış gibi unsurlar söz konusudur.
- Tekrarlar ifadeyi kuvvetlendirir.
- Dil, göndergesel veya sanatsal işlevde kullanılır.

Tekrar sordu:

- Söyle yavrum, o roman ne diyor?

Genç kız büyük gözlerini kaldırdı. Kitabı dizlerine indirdi. Nazık bir şive ile, "Büyükanneçğim, Fransızca bir roman iste..." dedi. Lakin büyük nine merak ediyordu, mutlaka anlamak istiyordu:

- Adı ne?

- Desenchant...

- Ne demek?

- Sevinçten, saadetten mahrum kadınlar demek.

- Onlar kimmiş?

- Biz... Türk kadınları...

(Ömer Seyfettin, Bahar ve Kelebekler)

13. MİZAHİ ANLATIM – ÜNLEM

13.1. Mizahi Anlatım

İnsanın gülmesine sebep olabilecek olayların, durumların, karşılaştırmaların, kelime ve kelime gruplarının mizaha başvurularak anlatılmasıdır. Mizahi anlatımda amaç, okuyucuyu düşündürmek ve eğlendirmektir. Bu anlatımın diğer bir amacı da eleştiridir. Kişilerin, kurumların, toplumların eksik, kusurlu, hatalı söz ve davranışları mizahi anlatımla eleştirilir. Bu eleştiriyle eksikliklerin, hataların, kusurların ortadan kaldırılması amaçlanır.

Mizahi unsurları oluşturmada karşılaştırmalar, durumlar, hareketler, kelime ve kelime gruplarından da yararlanılabilir. Bu anlatımda dil, bir olayı anlatmak için kullanılır.

Mizahi anlatımda kusurlara, eksikliklere, hatalara dikkati yoğunlaştırabilmek için abartmalardan yararlanılır. Abartma yönüyle kişilerin, kurumların, toplumların eksiklikleri gözler önüne serilir. Bu bakımdan mizahi anlatımda gerçeklerden sapma söz konusu olabilir.

Mizahi anlatımda dilin kullanımı çoğunlukla değiştirilerek gülünç durumlar ortaya çıkarılır. Bazen de argo yoğun şekilde kullanılabilir. Mizahi anlatımlarda günlük konuşmaya ait unsurlardan sıkça yararlanılır.

13.2. Mizahi Anlatımın Kullanıldığı Metin Türleri

"Karagöz, orta oyunu, meddah, köy seyirlik oyunu" gibi geleneksel tiyatro türlerinde mizahi anlatımdan bolca yararlanılır. Bu türlerin ortak yönü gülmecenin şive taklitlerine ve dil oyunlarına dayanmasıdır. Bu türler doğaçlamayla gelişir. Önceden belirlenen yazılı bir metne bağlı kalınmaz. "Komedi" türü tiyatrolar, "taşlama" ve "hiciv" türündeki şiirler, "fıkralar" mizahi anlatıma ait unsurları içerir. "Roman, hikâye, tiyatro, sohbet, deneme" gibi türlerde yer yer mizahi anlatıma başvurulur. Bu türlerde kalem oynatan sanatçılar anlatımı etkili kılmak için mizah unsurundan yararlanabilir. "Karikatürler" de mizahi anlatımın içinde yer alır.

Mizahi Anlatımın Özellikleri

- Olayların gülünç, alışılmadık ve çelişkili yönleri yansıtılır.
- Okuyucuda uyandırılmak istenen etkiye göre düzenlenir.
- Ses, hareket, konuşma ve görünüş taklitleri mizah unsuru olarak kullanılır.

- Mizahi unsurlarda abartı ve gerçekten sapma vardır.
- Mizahi unsurları oluşturmada karşılaştırmalar, hareketler, kelime ve kelime gruplarından yararlanılabilir.
- Dil daha çok, sanatsal (şiiresel) işlevde kullanılır.

13.3. Mizahi Anlatımla İlgili Kavramlar

İroni: Söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya olayla alay etme.

Humor: Ciddi bir tavırla söylendiği hâlde alay olduğu belli olan ince, hoş nükte.

Nükte: İnce anlamlı, düşündürücü ve şakalı söz, esprî.

Komik: Gülme duygusu uyandıran, güldürücü, gülünç.

Kara mizah: Yalnız güldürmeyi değil, düşündürmeyi ve yergiyi de amaçlayan mizah türü.

Parodi: Ciddi sayılan bir eserin bir bölümü veya bütününü alaya alarak biçimini bozmadan ona bambaşka bir özellik vererek biçimle öz arasındaki bu ayrılıktan gülünç etki yaratan bir oyun türü.

Taşlama: Bir kişiyi, bir yeri, bir şeyi vb. kusurlu yanlarını alaycı bir dille yeren halk şiiri türü.

Hiciv: Bir kişiyi, bir yeri, bir şeyi vb. kusurlu yanlarını alaycı bir dille yeren divan şiiri türü.

Karikatür: İnsan ve toplumla ilgili her tür olayı konu alarak abartılı biçimde belirten, düşündürücü ve güldürücü resim.

Hacivat: - Vay Karagöz'üm, benim iki gözüm merhaba!

Karagöz: - Hoş geldin suda pişmiş balkabağı!

Hacivat: - Aman Karagöz'üm, beni gelir gelmez darp etmeniz sebebi?

Karagöz: - Bizim bekçinin ne poturu var ne de cübbesi.

Hacivat: - Yazıklar olsun sana Karagöz! Adam olmamışsın, hâşâ huzurdan şu dünyaya eşek gelmişsin, gidiyorsun.

Karagöz: - Ona yarabbi şükür.

13.2. Ünlem

Yalnız başına anlamı olmayan, cümle içinde, sevinme, korku, özlem, kızma gibi duyguları anlatan ya da seslenme bildiren sözcüklere ünlem denir.

Ünlemlerin cümledeki söyleyişe göre anlam kazanır.

"A, kim gelmiş?"

"Yazık, çocuk hasta olmuş!"

"Eyyvah, çantam otobüste kaldı!"

"Tüh, yine yanlış yaptım!"

cümlelerindeki altı çizili kısımlar ünlemdir.

www.edebiyatogretmeni.org

**Türk Edebiyatı – Dil ve Anlatım
Dersleri İçin Kaynak Site**